

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Elenos Valuiskich,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**PROCESO DĖL JURIDINIŲ ASMENŲ PADARYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ
YPATUMAI**

Vadovas: asist. Arūnas Meška
Recenzentas: asist. Gintaras Jasaitis

Vilnius 2009

TURINYS

IŽANGA	2
1. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso samprata ir paskirtis	4
1.1. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata.....	4
1.2. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso samprata	10
1.3. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso paskirtis	11
2. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso teisiniai pagrindai ir tvarka	14
2.1. Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo juridinio asmens atsiradimo procese momentas	16
2.2. Trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovavimas	18
2.2.1. Probleminiai juridinio asmens atstovo baudžiamajame procese paskyrimo klausimai	19
2.2.2. Juridinio asmens atstovo statusas baudžiamajame procese.....	22
2.3. Laikinių procesinės prievartos priemonių taikymas juridiniams asmenims	26
2.4. Ikiteisminio tyrimo užbaigimas.....	28
2.4.1. Kaltinamojo akto dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos surašymo ypatumai.....	29
2.4.2. Kiti ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdai	35
2.5. Nuosprendžio priėmimas ir vykdymas.....	36
2.5.1. Nuosprendžio priėmimas byloje, kurioje teisiami juridinis ir fizinis asmuo .	37
2.5.2. Bausmių juridiniams asmenims skyrimas ir jų vykdymas	39
3. Juridinio asmens ir fizinio asmens kaip baudžiamosios atsakomybės subjektų ryšys baudžiamajame procese	45
IŠVADOS	59
LITERATŪROS SĄRAŠAS	62
SANTRAUKA	67
SUMMARY	68

IŽANGA

Šiuolaikinėje visuomenėje juridinis asmuo tapo toks pat įprastas ekonominių ir teisinių santykių dalyvis kaip ir fizinis asmuo. O plečiantis santykių, kuriuose dalyvauja juridiniai asmenys, ratui, juridinis asmuo neišvengiamai tapo ir potencialiu įvairių neteisėtų veikų subjektu. Civilinės teisės priemonių (juk juridinis asmuo savo prigimtimi pirmiausia yra civilinės teisės kategorija) šioms neteisėtoms veikoms „pažaboti“ jau nebeužteko ir kilo baudžiamosios juridinio asmens atsakomybės klausimas.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepcija pasaulyje buvo pradėta plėtoti dar XIX-tame amžiuje. Tačiau tik 2000 m. šis institutas buvo inkorporuotas į Lietuvos teisinę sistemą. Taigi juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra dar labai jauna kategorija Lietuvos teisės sistemoje. Galima sakyti, kad tai yra „sintetinis“ institutas, kadangi jis buvo kuriamas atsižvelgiant į užsienio šalių, kuriose juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė įteisinta daug anksčiau, reglamentavimą ir praktiką. Iki to Lietuvos baudžiamojame teisinėje praktikoje dar nebuvo spėjęs natūraliai susiformuoti naujo baudžiamosios atsakomybės subjekto poreikis. Tuo pačiu nebuvo keltos ir teorinės diskusijos šiuo klausimu. Šios aplinkybės sąlygojo tai, kad praėjus keleriems metams nuo baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims nustatymo Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose teisėsaugos institucijų praktika šioje srityje vis dar buvo ypač negausi ir tik pastaraisiais metais traukiamų baudžiamojon atsakomybėn juridinių asmenų skaičius gerokai išaugo, tuo parodydamas, kad šis institutas visgi „prigijo“.

Materialiniai juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės klausimai ir tokios atsakomybės teisinio pagrįstumo problemos jau yra nagrinėtos keletose monografijų bei mokslinių straipsnių. Tuo tarpu procesiniai šio klausimo aspektai lieka tik fragmentiškai paminėti baudžiamajo proceso vadovėliuose, ne itin išsamios ir Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo.

Pastaruosius dvejus metus sparčiai augantis traukiamų baudžiamojon atsakomybėn juridinių asmenų skaičius bei lakoniškas baudžiamųjų įstatymų reglamentavimas paskatino iš arčiau pažvelgti į proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų eigą, jo ypatumus bei iškelti galimus sunkumus ir problemas, kylančias praktinėje veikloje tiriant šios kategorijos bylas, nagrinėjant jas teisme, priimant nuosprendį bei jį vykdančią.

Nors bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesui taikomos baudžiamajo proceso bendrosios taisyklės, tačiau specifinis atsakomybės subjektas sąlygoja ir tam tikrų specialiųjų išimčių procese taikymą. Šias išimtis ir specialiąsias

taisykles reglamentuoja BPK XXVIII skyriaus normos. Darbe bus nagrinėjama šiose normose reglamentuota proceso tvarka, jo ypatumai lyginant su procesu dėl fizinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų, šių ypatumų reikšmė.

Temos originalumą pabrėžia tai, kad iki šiol Lietuvoje buvo vengiama kalbėti apie procesinius juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo aspektus, apsiribojant tik materialųjų normų aiškinimu. Užsienio šalių literatūroje taip pat nebuvo aptikta veikalų, skirtų išimtinai baudžiamojo proceso dėl juridinių asmenų veikų klausimams nagrinėti.

Todėl tyrimo objektu buvo pasirinkti tie bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų tyrimo aspektai, kurie išskiria šios kategorijos bylas nuo kitų, nagrinėjamų įprastine tvarka.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti galiojančias Lietuvos baudžiamųjų įstatymų nuostatas, reglamentuojančias išimtinai proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų eigą, bei bendrąsias Baudžiamojo kodekso normas, kurios taikomos juridinių asmenų atžvilgiu, įgyja ypatingų aspektų. Į tyrimo dalyką įeina ir pasirinktų užsienio šalių baudžiamųjų nuostatų analizė. Kadangi Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose yra įtvirtintas „išvestinės“ juridinio asmens atsakomybės modelis, paskutinė darbo dalis bus skiriama juridinio asmens ir fizinio asmens kaip baudžiamosios atsakomybės subjektų ryšio baudžiamajame procese probleminiams klausimams nagrinėti. Tokiu būdu bus siekiama iškristalizuoti Lietuvos norminių aktų spragas ar reglamentavimo trūkumus, praktiniame pritaikyme kylančius klausimus bei pateikti galimus jų sprendimo variantus, kad procesas dėl juridinių asmenų padarytų veikų būtų operatyvesnis, efektyvesnis ir teisingesnis.

Darbe daugiausia buvo naudotasi Lietuvos ir pasirinktų užsienio šalių baudžiamaisiais įstatymais, praktine pastaruoju metu Lietuvos teismuose nagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga, kitais *travaux préparatoires* šaltiniais, iš kurių ypač naudingi buvo prašymai Konstituciniam Teismui dėl juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančių normų konstitucingumo ištyrimo. Tiriamo reiškinių esmei išdėstyti taip pat buvo panaudota teisėsaugos institucijų pateikiama statistinė medžiaga bei Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų leidiniai: monografijos, komentarai, vadovėliai bei straipsniai.

Nagrinėjamą problemą buvo stengiamasis atskleisti ne tik pasitelkiant tradicinius lyginamąjį bei sisteminį metodus, bet ir aiškinant įstatyminio reglamentavimo nuostatas bendrųjų teisės principų, tikrųjų įstatymų leidėjo ketinimų bei loginiais aspektais.

1. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso samprata ir paskirtis

1.1. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata

Juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra dar labai jaunas baudžiamojo proceso institutas tiek Lietuvoje, tiek ir visame pasaulyje. Senasis, 1961 metų LTSR Baudžiamasis kodeksas nenumatė galimybės bausti juridinius asmenis. Visa šalies baudžiamosios teisės sistema buvo sureguliuota taip, kad baudžiamoji atsakomybė galėjo iškilti tik fiziniam asmeniui. Šios nuostatos pasikeitė 2000 metais priėmus naująjį dabar galiojantį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir Baudžiamojo proceso kodeksą, juose įtvirtinant juridinių asmenų atsakomybę už tam tikras nusikalstamas veikas. Baudžiamojo proceso kodekse yra inkorporuotas atskiras skyrius, kuriame išdėstyti baudžiamųjų bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesiniai ypatumai. Visgi prieš pereinant prie minėtų procesinių ypatumų, yra būtina bent bendrais bruožais aptarti pačios juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sampratos, jos įtvirtinimo šalies teisėje prasmę.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės idėjos pradėtos svarstyti dar XVI – XVIII amžiuose bendrosios teisės (*common law*) sistemos valstybėse, visų pirma – Anglijoje, JAV, Kanadoje. Tokia atsakomybė grįsta taip vadinama realybės teorija. Šios teorijos esmė yra teiginys, jog juridinis asmuo yra realiai egzistuojantis ir galintis atsakyti už savo veiksmus, galintis veikti tam tikru būdu ar susilaikyti nuo veikimo¹. Ta pačia teorija grindžiama ir galimybė juridinį asmenį laikyti nusikalstamos veikos subjektu. Teorines idėjas į savo praktiką perkėlė ir bendrosios teisės valstybių teismai. Dar 1897 metų Anglijos teismo precedente *Solomon v. Solomon* teigiama, kad “juridinis asmuo yra atskiras civilinės ir baudžiamosios teisės subjektas”².

Paprastai realybės doktrina taikoma remiantis vienu iš dviejų modelių – netiesioginės atsakomybės (*vicarious liability*) arba atpažinimo doktrinos (*identification doctrine*). Remiantis pirmuoju modeliu juridinio asmens atsakomybė yra daugiau simbolinė – jis yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, tačiau realiai yra teisiami konkretūs už tą nusikaltimą atsakingi to juridinio asmens darbuotojai. Tuo tarpu remiantis antruoju modeliu juridinis asmuo yra pripažįstamas visiškai savarankišku baudžiamosios atsakomybės subjektu, o konkrečių fizinių asmenų atsakomybė yra labai ribota. Teorijoje

¹ DRAKŠAS, R. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problematika. Teisė, 2004, Nr.53.

² WELLS, C. Millenium bug and corporate criminal liability. *Journal of Information, Law & Technology*. 1999, Nr. 2 [žiūrėta 2009-02-22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1999_2/wells>

neretai kyla ginčai, kuris iš šių modelių turėtų būti taikomas dažniau. Bendrosios teisės valstybėse už skirtingas nusikalstamas veikas taikomi jie abu. Visgi, kaip pažymi C. Wells linkstama prie to, kad viršenybė turėtų atitekti atpažinimo doktrinos modeliui, kaip modernesniai ir labiau atitinkančiam šiandieninių korporacijų struktūrą ir jų vykdomų nusikalstamų veikų realijas³.

Tarp visų kitų teorijų išskiriama ir realybės teorijai kardinaliai priešinga - fikcijos teorija. Ji nepripažįsta juridinio asmens kaip savarankiško nusikalstamos veikos subjekto. Pasak šios teorijos, vienintelis nusikalstamos veikos subjektas yra fizinis asmuo, o juridinis asmuo yra tik dirbtinai sukurtas darinys, negalintis savarankiškai priimti sprendimų ar susilaikyti nuo jų⁴. Šios teorijos pasekėjai neigia juridinio asmens baudžiamumo galimybę. Fikcijos teorija pagrįstas požiūris ilgą laiką dominavo kontinentinėje Europoje, o kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui Anglijoje, Vokietijoje) pastarojo požiūrio laikomasi ir dabar. Visgi bėgant laikui juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutą į savo nacionalinę teisę įvedė vis daugiau valstybių. Augant įmonių galiai ir vis sunkėjant galimybėms nustatyti tikrąjį baudžiamosios veikos kaltininką, juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės instituto teikiami privalumai tapo neretai vieninteliu būdu tinkamai nubausti kaltininkus. Rekomendacijoje Nr. R(88) 18 Europos Taryba taip pat skatina visas valstybes įteisinti savo nacionalinėje teisėje juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutą⁵.

Vis labiau atskirose valstybėse plintant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos įteisinimui, teorijoje išskiriami šio instituto privalumai. Pirmiausia yra pažymima, kad civilinės teisės priemonėmis negalima pasiekti tokių rezultatų kaip baudžiamosios atsakomybės pagalba. Civiline atsakomybe paprastai siekiama kompensuoti žalą, o baudžiamąja – dar ir įbauginti bei nubausti nusižengimą padariusį asmenį. Pastarieji tikslai žymiai prasmingesni juridinių asmenų atžvilgiu. Šios atsakomybės rūšies taikymas nulemtas juridinių asmenų veiklos ir sandaros specifikos. Tik civilinės atsakomybės taikymas, ko gero, neatgrasytų juridinių asmenų nuo tolesnio nusikalstamų veikų darymo, nes neretai įmonei labiau apsimoka mokėti baudas nei nutraukti savo vykdomą veiklą. Todėl teigiama, kad tik baudžiamosios teisės sankcijos gali neleisti juridiniam asmeniui pelnytis iš daromų nusikalstamų veikų ir atgrasyti nuo

³ *Ibid.*

⁴ SINKEVIČIUS, E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos. Teisė, 2003, Nr. 48.

⁵ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(88)18 Concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: < <https://wcd.coe.int> >

tolesnio tokių veikų darymo⁶. Šiuo atveju griežtesnės baudžiamosios teisės sankcijos ne tik padarytų didesnių neigiamų finansinių padarinių juridiniam asmeniui, tačiau, tikėtina, pakenktų ir pastarojo reputacijai⁷. Oponuojantieji šiam argumentui teigia, kad juridiniai asmenys pakankamai efektyviai sudrausminami ir civilinės bei administracinės teisės priemonių pagalba, o baudžiamąją juridinių asmenų atsakomybę nustatantys teisės aktai yra retai taikomi, todėl neefektyvūs⁸.

Taip pat pripažįstama, kad būtinybę taikyti baudžiamosios teisės sankcijas lemia juridinių asmenų organizacinė struktūra. Teorijoje teigiama, kad nepaisant to, jog juridinių asmenų neteisėtais veiksmais paprastai padaroma didesnė žala nei galėtų sukelti fiziniai asmenys, dėl įmonių vidinės sąrangos neretai būna sudėtinga nustatyti konkretų pažeidimą padariusį asmenį. Visgi nemažai teisės teoretikų šiam argumentui nepritaria. Pavyzdžiui, R. Drakšo nuomone, vien juridinio asmens sandaros specifika negali nulemti baudžiamosios atsakomybės taikymo jų atžvilgiu. Juo labiau, kad neretai ta sandara nebūna tokia jau sudėtinga. Pavyzdžiui, uždarojoje akcinėje bendrovėje vienintelis atsakingas asmuo yra administracijos vadovas⁹.

Tačiau yra ir argumentuojančių, jog „nėra jokio praktinio būtinumo konstruoti ypatingą baudžiamosios atsakomybės subjektą – juridinį asmenį“¹⁰. Dauguma šių argumentų išplaukia iš klasikinės baudžiamosios teisės teorijos nuostatų.

Visų pirma teigiama, kad juridinių asmenų atžvilgiu taikant baudžiamąją atsakomybę pažeidžiami baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso principai. Pirmiausia – *non bis in idem* principas, reiškiantis negalėjimą bausti už tą pačią nusikalstamą veiką du kartus. Šis principas yra įteisintas tiek daugumoje tarptautinių teisės aktų (pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto III dalies 14 straipsnyje), tiek ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Pagrindinio šalies teisinio dokumento 31 straipsnio 5 dalyje yra rašoma: „Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“¹¹. Tuo tarpu už nusikalstamą veiką atsakomybė neretai iškyla ne tik pačiam juridiniam asmeniui, bet ir už jo veiklą atsakingiems fiziniams asmenims. Visgi pastarasis argumentas nėra visiškai pagrįstas. Visų pirma dėl to, kad juridinis asmuo yra pripažįstamas savarankišku teisių santykių

⁶ POLINSKY M., SHAVEL S. The economic theory of public enforcement law. Journal of economic literature, 2000, Vol. XXXVIII.

⁷ KHANNA V.S. Corporate criminal liability: what purpose does it serve? Harvard Law Review, Vol. 109, Nr. 7, p. 1477, 1996 [žiūrėta 2009-02-19]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=803867>.

⁸ *Cit. op. 1.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ МИХЕЕВ, Р.И., КОРЧАГИН, А.Г., ШЕВЧЕНКО, А.С. Уголовная ответственность юридических лиц: за и против. Владивосток, 1999, p. 16.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014

dalyviu, o dviejų kaltų asmenų (šiuo atveju – fizinio ir juridinio) baudimas tegu ir už tą pačią nusikalstamą veiką *non bis in idem* principui neprieštarauja. Detaliau apie *non bis in idem* principo veikimą juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kontekste – darbo trečiojoje dalyje.

Dar vienas teisės principas, kurį juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės oponentų nuomone, pažeidžia tokia atsakomybės rūšis, yra individualios atsakomybės principas.¹² Teigiama, kad juridiniam asmeniui atsakomybė išskyla tik formaliai, o realiai nuo jos kenčia neretai net niekuo dėti fiziniai asmenys (pvz., akcininkai). Artimas šiam yra ir moralinis argumentas, kad juridinis asmuo negali suvokti bausmės esmės. Tačiau vien tai, kad juridinio asmens negalima pasodinti į teisiųjų suolą dar nereiškia, kad jam neiškyla atsakomybė ir jis negali būti nubaustas. Juk būtent dėl juridinio asmens specifikos jam yra taikomos ir atitinkamos sankcijos (veiklos apribojimas, sustabdymas), kurios nėra taikomos fiziniams asmenims. Taip pat sankcijų (pvz., baudų) dydžiai neretai būna didesni nei skiriamų fiziniams asmenims, todėl juridinis asmuo realiai “pajunta” tokių nuobaudų neigiamas pasekmes.

Vienas pagrindinių nusikalstamos veikos sudėties elementų yra kaltė. Baudžiamosios teisės teorijoje yra priimta manyti, kad nusikaltimo subjektu gali būti asmuo, galintis būti teisinių santykių subjektu ir kaltas dėl nusikalstamos veikos padarymo. Būtent tai, kad nėra įmanoma nustatyti juridinio asmens psichinio santykio su padaryta veika (t. y. kaltės) yra laikoma pagrindu nepripažinti jo nusikaltimo subjektu. Kai kurie autoriai teigia, kad juridinio asmens kaltė gali būti nustatyta tik remiantis tam tikrais objektyviais kriterijais, o toks baudžiamosios atsakomybės suobjektyvinimas prieštarautų teisingumo ir protingumo principams¹³. Visgi toks požiūris yra pernelyg formalus. Akivaizdu, kad pati juridinio asmens prigimtis lemia tai, kad jam negalima taikyti įprastos kaltės sampratos ir tų pačių kaltės kriterijų kaip ir fiziniam asmeniui.

Vienas iš galimų šios problemos sprendimo būdų – juridinio asmens kaltės apibrėžimo nustatymas. Štai E.Sinkevičius prieina prie išvados, kad juridinio asmens kaltė gali būti tik normatyvinė ir turi būti apibrėžta kaip “pareiga atidžiai ir rūpestingai kontroliuoti savo darbuotojus”¹⁴. Toks požiūris visiškai atitiktų ir anksčiau minėtą vieną iš pagrindinių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės principų, kad juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė neatsiranda, jei jo valdymo organai ėmėsi visų galimų priemonių kaltų fizinių asmenų nusikalstamoms veikoms užkirsti. Yra ir dar radikalesnių požiūrių. Štai D. Soloveičiko manymu iš esmės juridinis asmuo gali būti pripažintas kaltu ir pagal

¹² *Cit. op. 1.*

¹³ *Cit. op. 1.*

¹⁴ *Cit. op. 4.*

fiziniam asmeniui taikomus kriterijus. Jo teigimu, juridinio asmens kaltę lemia tai, kad jis turi savo "identitetą", suformuotą autentiškos juridinio asmens pasaulėžiūros ir kultūros. Dėl šios priežasties minėtas autorius teigia, kad juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepcija yra reali, o juridinio asmens "materialaus kūno ir sielos trūkumą kompensuoja specifinė juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo teisinė technika"¹⁵.

Kitas galimas juridinio asmens "kaltės problemos" sprendimo būdas – kitokių nei fiziniui asmeniui subjektiškumo kriterijų nustatymas. Visai logiška manyti, kad dėl savo prigimties juridinis asmuo negali atitikti kai kurių fiziniams asmenims keliamų reikalavimų – pavyzdžiui, atitikti amžiaus cenzo ar būti psichologiniame santykiuose su veika. Atsižvelgiant į tai teoriškai išskiriami tam tikri juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto požymiai:

- 1) toks juridinis asmuo turi turėti pagrindinius civilinės teisės doktrinoje išskiriamus juridinio asmens požymius: būti įsteigtas ir įregistruotas teisės aktu nustatyta tvarka ir galėti būti teisinių santykių subjektu;
- 2) turi egzistuoti tokio asmens valdymo organai ir asmenys, galintys veikti šio juridinio asmens vardu ir interesais.

Esant šioms savybėms juridinis asmuo jau galėtų būti pripažįstamas atsakingu už padarytą nusikalstamą veiką ir atskirai kaltės įrodinėti jau nereikėtų. Toks juridinio asmens "kaltės problemos" sprendimo būdas turėtų būti vertinamas teigiamai. Tiek Lietuvos, tiek ir užsienio autoriai¹⁶ iš esmės sutinka, kad juridinis asmuo gali būti kaltas dėl nusikalstamos veikos padarymo. Taigi galima daryti išvadą, kad juridinio asmens "kaltės problema" iš esmės yra nulemta įstatymų netobulumo.

Nepaisant šių prieštaravimų, pastaraisiais dešimtmečiais vis daugiau kontinentinės Europos valstybių savo teisės aktuose įtvirtina juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę. Be to, ši atsakomybės rūšis yra įteisinta ne tik atskirų valstybių teisėje, bet ir tarptautiniuose dokumentuose. Tarp tokių visų pirma išskiriama 1988 metų Europos Tarybos Rekomendacija Nr. R(88)18. Šiame dokumente atkreipiamas dėmesys į sunkumus, su kuriais susiduriama tiriant su juridiniais asmenimis susijusias neteisėtas veikas. Šiame teisės akte nurodoma, kad juridinių asmenų kitokio pobūdžio nei civilinė atsakomybės nustatymas – viena iš pagrindinių priemonių šiems sunkumams spręsti. Jame taip pat išdėstyti ir pagrindiniai juridinių asmenų atsakomybės principai:

¹⁵ SOLOVEIČIKAS, D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Lyginamieji aspektai. Vilnius, 2006, p. 93,94.

¹⁶ Pavyzdžiui, pasak rusų mokslininko A. Nikiforovo, juridinis asmuo yra atsakingas, jei jo valios vykdymas sukelia pavojingus visuomenei padarinius (НИКИФОРОВ, А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. Москва, 2002).

a) “Juridiniai asmenys turėtų atsakyti už padarytus pažeidimus, net jei šie pažeidimai padaryti užsiimant veikla, neatitinkančia to asmens veiklos tikslų”. Pažymėtina, kad šis pasiūlymas reiškia, jog turėtų būti atsisakoma *ultra vires* doktrinos, pagal kurią juridinis asmuo galėtų atsakyti tik už veikas, neprieštaraujančias jo įstatuose nurodytiems tikslams. Teisės teoretikų darbuose teigiama, jog būtent tai, kad *ultra vires* doktrina Lietuvoje taikyta net iki 2001 metų ir neleido šalies įstatymuose jau anksčiau įdiegti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto¹⁷;

b) “Juridinis asmuo turėtų atsakyti net ir tuo atveju, jei konkretus veiką padaręs fizinis asmuo nėra nustatytas”;

c) “Juridinis asmuo turėtų būti atleistas nuo atsakomybės, kai jo valdymo organai nebuvo įtraukti į tos veikos padarymą ir ėmėsi visų reikalingų priemonių, kad tos veikos nebūtų buvę”;

d) “Baudžiamosios atsakomybės taikymas juridiniam asmeniui neatleidžia nuo atsakomybės dėl tos veikos kalto fizinio asmens”;

e) “Skiriant bausmę juridiniam asmeniui, ypatingas dėmesys turėtų būti kreipiamas į tai, kad būtų įgyvendinta panašių veikų prevencija ir atlyginta žala nukentėjusiems asmenims, o ne vien tik į patį juridinio asmens nubaudimą. Juridiniams asmenims turėtų būti taikomos specialiai jiems skirtos bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės”;

Nors šis dokumentas yra tik rekomendacinio pobūdžio, galima neabejoti, kad būtent jo priėmimas paskatino nemažą dalį valstybių (ypač – naujų Europos Sąjungos narių) įtraukti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutą į savo šalių teisės sistemas. Tokiai nuomonei pritaria ir naujojo Lietuvos baudžiamojo kodekso komentaro autoriai, teigiantys, kad šio instituto atsiradimas šalies teisėje siejamas su tarptautiniais įsipareigojimais ir eurointegracija¹⁸.

Visgi yra ne viena šalis, kuri susidūrė su įvairiomis problemomis inkorporuodama juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutą į savo nacionalinę teisę. Štai Italijoje tai padaryti ilgai trukdė pažodinis Konstitucijos normos, kad atsakyti gali tik fiziniai asmenys, aiškinimas. Rusijoje praeitą dešimtmetį rengiant naujojo šalies baudžiamojo proceso kodekso projektą pagrindiniu argumentu prieš šio instituto įteisinimą buvo laikomas jo nepraktiškumas ir retas taikymas seniau jį įteisinusiose valstybėse. Vokietijoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė vis dar nėra įteisinta ir

¹⁷ SINKEVIČIUS, E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos. Teisė, 2003, Nr. 48.

¹⁸ ABRAMAVIČIUS, A., BARANSKAITĖ, A et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1 - 98 straipsniai). Vilnius, 2004, p.121.

dabar, nors už viešosios tvarkos pažeidimus juridiniai asmenys šioje šalyje atsako ir gali būti nubausti¹⁹.

Tačiau kur kas daugiau valstybių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutą yra įteisinusios savo nacionaliniuose aktuose. Neskaitant visų bendrosios teisės valstybių, šią atsakomybės formą numato ir nemažos dalies kontinentinės Europos valstybių teisė. Štai Olandija viena pirmųjų įteisino juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę 1976 metų šalies baudžiamajame kodekse. Danija pirmąsias nuostatas dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės į šalies įstatymus įtraukė dar anksčiau - 1926 metais, o praeito šimtmečio pabaigoje normų skaičius gerokai padidėjo. Netgi šio instituto įtvirtinimui šalies teisėje dėl doktrininų priežasčių ilgai besipriešinusi Šveicarija nuo 2003 metų įtvirtino subsidiariąją juridinių asmenų atsakomybę²⁰. Apskritai galima teigti, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė įtvirtinta didžiosios dalies Vakarų Europos valstybių teisėje.

Nors šio instituto atsisakė artimiausios mūsų kaimynės Rusija, Latvija, Lenkija, tačiau Lietuvoje, kaip minėta anksčiau, pastarojo dešimtmečio pradžioje priėmus naujuosius Baudžiamąjį ir Baudžiamojo proceso kodeksus juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė buvo įteisinta. Tokia baudžiamosios teisės „reforma“ Lietuvoje, autorės nuomone, yra sveikintina, nes parodo teisinės sistemos brandą ir siekį visapusiškai įgyvendinti baudžiamosios justicijos tikslus keičiantis socialinėms bei ekonominėms sąlygoms.

1.2. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso samprata

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas nepateikia jokio baudžiamojo proceso apibrėžimo, tai palikdamas doktrinai. Vienas iš doktrinos pateikiamų apibrėžimų yra toks: “Baudžiamasis procesas – nusikalstamų veikų tyrimas ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme, vykstantys įstatymo nustatyta tvarka”²¹. Pateikiami ir platesni baudžiamojo proceso apibrėžimai, pavyzdžiui, “baudžiamasis procesas - tai tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, kurios metu visiems proceso subjektams sudaromos sąlygos naudotis nustatytomis teisėmis”. Akivaizdu, kad šios formuluotės yra gana abstrakčios ir baudžiamąjį procesą apibūdina tik vienu aspektu - kaip tam tikrą

¹⁹ *Cit. op.* 9.

²⁰ SINGH D.V. Corporate criminal liability. A Jurisprudential and Comparative Approach [žiūrėta 2009-02-14]. Prieiga per internetą: <http://www.legalserviceindia.com/articles/cor_dr.htm>.

²¹ GODA G., KAZLAUSKAS M., KUCONIS P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005

pareigūnų veiklą. Tačiau jos neapibrėžia, prieš kokius asmenis – tik ar ne vien tik fizinius – ta veikla gali būti vykdoma. Todėl galima daryti išvadą, kad minėti doktrininiai baudžiamosios atsakomybės apibrėžimai visiškai tinkami ir tuo atveju, kai kalbama apie procesą dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų.

Galima teigti, kad baudžiamasis procesas dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų yra specifinis baudžiamojo proceso institutas, kurios esminė ypatybė – atskiros kategorijos bylų tyrimas, o būtent – bylų, kurios turi specifinį subjektą - juridinį asmenį. Tokią nuomonę galima pagrįsti sistemiškai vertinant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso IX dalį „Baudžiamojo proceso ypatumai tiriant ir nagrinėjant atskirų kategorijų bylas“. Šioje dalyje šalia skyriaus apie bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų yra skyriai apie priverčiamųjų priemonių taikymo procesą, privataus kaltinimo procesą ir bylų supaprastintą procesą. Visos šios bylų kategorijos specialiosios, jų tyrimas skiriasi nuo kitų bylų procesų, todėl čia ir yra aprašomos taisyklės, kurios yra specialiosios lyginant su bendrosiomis šio kodekso nuostatomis. Akivaizdu, kad bylas dėl juridinių asmenų nuo kitų skiria jų subjektas – asmuo, kuris yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už padarytas nusikalstamas veikas.

Apibendrinant galima teigti, kad baudžiamasis procesas dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų gali būti apibrėžtas kaip nusikalstamų veikų, kurių padarymu yra įtariamas ar kaltinamas specifinis subjektas – juridinis asmuo, tyrimas ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme įstatymo nustatyta tvarka.

1.3. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso paskirtis

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnyje nurodyta, kad “baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises ir laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas”. Kodekso komentaro autoriai²² iš esmės išskiria tris esminius tikslus, kurių siekia baudžiamasis procesas:

a) garantuoti teisingo, prevencinę reikšmę turinčio sprendimo dėl atsakomybėn patraukto asmens kaltumo ar nekaltumo priėmimą;

²² GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003. T. I, I – IV dalys, p. 12.

b) garantuoti tinkamos baudžiamosios sankcijos kaltu pripažintam asmeniui pritaikymą;

c) užtikrinti sprendimo priėmimą prisilaikant žmogaus teisių standartų.

Akivaizdu, kad šie tikslai lygiai taip pat atskleidžia ir proceso dėl nusikalstamų veikų, kurias padarė juridinis asmuo, paskirtį. Dėl to teisės doktrinoje taip pat nekyla jokių problemų. Teigiama, kad tas logiškai išplaukia aiškinant baudžiamojo įstatymo nuostatas²³. Reikia turėti omenyje, kad anksčiau išvardinti baudžiamojo proceso tikslai yra išdėstyti baudžiamojo proceso kodekso bendrojoje dalyje ir kadangi jokie specifiniai proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų tikslai nėra nustatyti, tai tie tikslai taikomi ir jam.

Žinoma, dėl juridinių asmenų ir jų atsakomybės specifikos, bendrieji baudžiamosios atsakomybės tikslai taikant juos juridiniams asmenims įgyja ir tam tikros specifikos. Tai ypač pasireiškia tiriant itin sudėtingas nusikalstamas veikas ar veikas, kurias padarė stambūs, sudėtingos vidinės struktūros juridiniai asmenys. Dėl šių priežasčių doktrinos darbuose pažymima, kad tokiose bylose dirbantys ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ir teisėjai turėtų turėti papildomų žinių įmonių valdymo, ekonomikos, finansų ir panašiais klausimais²⁴.

Tinkamos baudžiamosios sankcijos parinkimas reiškia, kad asmeniui skiriama bausmė turėtų būti teisinga, teisėta ir atitikti proporcingumo reikalavimus. Doktrinoje yra grindžiama, kad visi bausmių tikslai, kurių siekiama skiriant baudžiamąją sankciją fiziniam asmeniui išlieka ir kai ji skiriama juridiniam asmeniui²⁵. Kita vertus, taip pat yra pabrėžiama, kad ne visi tikslai yra pasiekiami visais atvejais ir vienodu mastu. Pažymima, jog didžiausią įtaką ir praktinę reikšmę procese dėl juridinių asmenų padarytų veikų turi įbauginimo tikslas²⁶. Apie bausmių skyrimą juridiniams asmenims ir jų tikslus bus kalbama tolesnėse šio darbo dalyse.

Žmogaus teisių standartų laikymosi tikslas priimant sprendimus dėl juridinių asmenų irgi neturėtų būti suprantamas pažodžiui. Kita vertus, vien tai, kad juridinis asmuo nėra žmogus, taip pat neturėtų nulemti šio tikslo ignoravimo. Žmogaus teisių standartų laikymosi tikslą visų pirma reikėtų suprasti kaip visų įstatymiškai suteiktų procesinių teisių suteikimą juridinio asmens atstovams, per kuriuos jis dalyvauja procese. Juridinio asmens atstovavimo procese klausimai darbe taip pat aptariami vėliau.

²³ SOLOVEIČIKAS, D. Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. Teisė, 2005, Nr. 56.

²⁴ GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003. T. II, V – XI daly, p.408.

²⁵ *Cit. op.* 28.

²⁶ *Ibid.*

Doktrinoje užsimenama ir apie tam tikrus siauresnius tikslus, kurių įmanoma pasiekti tik baudžiamojo proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų metu. Prie tokių visų pirma priskirtinas kompleksiškas ir išsamus juridinio asmens bei nusikalstamą veiką padariusio fizinio asmens veiksmų ištyrimas²⁷. Tik tokiu būdu galima nustatyti konkrečius šių asmenų veiksmus, jų pobūdį ir tarpusavio ryšį. Tinkamas šio tikslo įgyvendinimas lems tai, ar iškils juridinio asmens atsakomybė apskritai ir ar bus traukiami baudžiamojon atsakomybėn konkretūs fiziniai asmenys.

Ne visi mokslininkai sutinka su šiame skyriuje išdėstytomis idėjomis dėl baudžiamojo proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų tikslų. Pavyzdžiui, profesorius V. S. Khanna teigia, kad iš esmės baudžiamoji juridinių asmenų atsakomybė neturi prasmės, nes yra pernelyg brangi, o kur kas efektyviau tų pačių tikslų galima pasiekti taikant juridinių asmenų atžvilgiu civilinę atsakomybę, kurios tikslai yra tokie patys²⁸. Visgi, tokie teiginiai yra ginčytini. Visų pirma būtent tikslai yra tas skirtumas, kuris skiria civilinę atsakomybę nuo baudžiamosios: pagrindinis civilinės atsakomybės tikslas yra kompensacija, kai tuo tarpu baudžiamosios atsakomybės pagalba juridinių asmenų siekiama nubausti, sulaikyti nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo bei įgyvendinti teisingumo principą. Be to, kaip pažymi ir D. Soloveičikas, kažin ar tikėtina, kad vien taikant civilinės atsakomybės institutą prieš atsakingus fizinius asmenis galima pasiekti juridinio asmens nusikalstamų veikų prevencijos tikslo²⁹.

²⁷ *Cit. op.* 29, p. 409.

²⁸ KHANNA V.S. Corporate criminal liability: what purpose does it serve? *Harvard Law Review*, Vol. 109, Nr. 7, p. 1477, 1996 [žiūrėta 2009-02-19]. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=803867.

²⁹ SOLOVEIČIKAS, D. Criminal responsibility of corporate bodies: another area to pass the threshold of ultima ratio? *Teisė*, 2004, Nr.50.

2. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso teisiniai pagrindai ir tvarka

Naujajame šalies baudžiamajame kodekse įtvirtinus juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už kelias dešimtis skirtingų nusikalstamų veikų, praktikoje šis institutas buvo priimamas gana vangiai: 2003 gegužės – 2004 gegužės mėnesiais šalies teismuose ar prokuratūrose nebuvo tiriama nei viena byla dėl juridinių asmenų atsakomybės³⁰, o vėlesniais metais nors šių bylų jau šiek tiek atsirado, jų skaičius neviršijo nė dešimties³¹. Toks pasyvus ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei prokurorų reagavimas į juridinių asmenų daromas nusikalstamas veikas paaiškintinas tuo, kad naujasis baudžiamosios atsakomybės įrankis buvo mažai pažįstamas ir juo pareigūnai nemokėjo (o gal sąmoningai vengė, aut. past.) naudotis praktikoje. Tačiau iš prokuratūrų teikiamų metinių veiklos ataskaitų matyti, kad pastaraisiais metais bylų, kuriose baudžiamojon atsakomybėn traukiami juridiniai asmenys, sparčiai daugėja, pavyzdžiui 2006 m. vien tyrimuose dėl PVM grobimų pranešimai apie įtarimus buvo įteikti iš viso 63 juridiniams asmenims, tačiau tais metais teismai tokių bylų dar nebuvo išnaginęję; 2007 m. 56 organizuotuose ikiteisminiuose tyrimuose buvo pareikšti įtarimai 72 juridiniams asmenims, pirmosios instancijos teismuose nuteisti 37 juridiniai asmenys; 2008 m. įtarimai buvo pareikšti 119 juridinių asmenų, pirmosios instancijos teismuose nuteisti 56 juridiniai asmenys³². Taigi pakankamai dažnas taikymas praktikoje pateisina šio instituto gyvavimą Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje bei įpareigoja išnagrinėti jo realizavimą baudžiamajame procese ir iškristalizuoti procesinius baudžiamosios atsakomybės taikymo juridiniams asmenims trūkumus, su kuriais susiduriama proceso metu.

Baudžiamojo proceso dėl juridiniam asmeniui inkriminuojamų nusikalstamų veikų ikiteisminis tyrimas, bylos nagrinėjimas pirmos, apeliacinės bei kasacinės instancijos teismuose vyksta bendra baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka. Tačiau baudžiamojo proceso esmė ir juridinio asmens kaip baudžiamojo proceso subjekto prigimties (esmės) specifika lemia tai, kad ne visos procesinės priemonės gali būti

³⁰ *Cit. op. 1.*

³¹ DRAKŠAS, R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius, 2008.

³² Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2008 metais ataskaita. Projektas apsvarstytas ir jam pritarta 2009 m. vasario 27 d. Prokuratūros kolegijos išplėstiniame posėdyje. [žiūrėta 2009-03-16]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Planavimodokumentaiataskaitos/tabid/171/Default.aspx>; Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2007 metais ataskaita. Projektas apsvarstytas ir jam pritarta 2008 m. vasario 22 d. Prokuratūros kolegijos išplėstiniame posėdyje. [žiūrėta 2009-03-16]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Planavimodokumentaiataskaitos/tabid/171/Default.aspx>; Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2006 metais ataskaita. Projektas apsvarstytas ir jam pritarta 2007 m. vasario 23 d. Prokuratūros kolegijos išplėstiniame posėdyje. [žiūrėta 2009-03-16]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Planavimodokumentaiataskaitos/tabid/171/Default.aspx>.

taikomos juridiniam asmeniui, jis negali tiesiogiai dalyvauti proceso veiksmuose ir pan. Todėl įstatymų leidėjai yra numatę kai kurių procesinių išimčių ir ypatumų taikomų tiriant ir nagrinėjant bylas būtent dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų. Šie ypatumai yra numatyti Baudžiamojo proceso kodekso IX dalies „Baudžiamojo proceso ypatumai tiriant ir nagrinėjant atskirų kategorijų bylas“ XXVIII skyriuje „Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesas“. Ir nors jų nėra daug, tačiau tai svarbios procesinės taisyklės, be kurių nėra įmanomas procesas, kuriame tiriamos ir nagrinėjamos juridinių asmenų padarytos nusikalstamos veikos.

Kaip pažymi Baudžiamojo proceso kodekso komentaro autoriai³³, šios išimtys „sąlygojamos materialiosios teisės normų, nustatančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę, specifika, pagrindinio proceso subjekto – įtariamojo ir kaltinamojo atsiradimo byloje ypatinga tvarka, procesinės prievartos priemonių, taikomų juridiniam asmeniui, specialiu pobūdžiu, procesinės sąveikos elementais, kai traukiami baudžiamojon atsakomybėn bei teisiami juridinis ar [ir – aut. past.] fizinis asmuo“.

Išskirtinių procesinių nuostatų, taikomų būtent baudžiamojon atsakomybėn traukiamiems juridiniams asmenims, kontekste yra pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog „įstatymu reglamentuojamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją. Antai įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, *inter alia* skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles, baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus ir kt. Tačiau ir įgyvendindamas minėtą diskreciją įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų bei principų, *inter alia* pareiškėjo nurodytų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, teisę kreiptis į teismą, teisę į teisingą ir nešališką teismą, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant teisingumą, teisėjo pareigą sustabdyti bylos nagrinėjimą tada, kai kreipiamasi į Konstitucinį Teismą, taip pat prokurorų konstitucinį statusą“³⁴.

Toliau šiame darbe nebus plačiau aptariamos bendrosios taisyklės, reglamentuojančios visų baudžiamųjų bylų tyrimą ir nagrinėjimą, išskiriant tik specifines proceso nuostatas, taikomas tik procesui dėl juridinių asmenų padarytų veikų.

³³ *Cit. op.* 29, p.408.

³⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą“. Byla Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05

Juridinio asmens dalyvavimas baudžiamajame procese bus apžvelgtas sistemiskai nuosekliai vertinant jo procesinę padėtį kiekviename baudžiamojo proceso etape remiantis principine baudžiamojo proceso schema:

- veika (informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką);
- pranešimas apie įtarimą;
- įtariamo juridinio asmens procesinė padėtis ikiteisminiame tyrime;
- kaltinamasis aktas;
- bylos nagrinėjimas (kaltinamo juridinio asmens procesinis statusas);
- nuosprendžio priėmimas ir vykdymas.

2.1. Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo juridinio asmens atsiradimo procese momentas

Juridinio asmens tapimo baudžiamojo proceso subjektu faktinis ir juridinis pagrindai yra tapatūs fizinio asmens įtraukimo į procesą pagrindams. Moderni baudžiamojo proceso teisės teorija nusikalstamos veikos padarymu įtariamą asmenį apibrėžia kaip „asmenį, kurį konkrečiame tyrimo etape nusikalstamą veiką tiesiogiai tiriantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas, šiam tyrimui vadovaujantis ar jį kontroliuojantis prokuroras įtaria padarius tiriamą nusikalstamą veiką ir dėl to imasi bent vieno tyrimo veiksmo, kuriuo siekiama pagrįsti ar paneigti prieš šį asmenį iškilusį įtarimą, akivaizdu, jog procesiniam momentui, kada asmuo tampa proceso subjektu įtariamuoju, turi įtakos du sąlyginai savarankiški procesiniai kriterijai: įtarimas, kad šis asmuo galėjo padaryti tiriamą nusikalstamą veiką, ir ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro valia nukreipti ikiteisminį tyrimą prieš šį konkretų žmogų“³⁵. Tuo tarpu Baudžiamojo proceso kodeksas įtariamuoju laiko asmenį, sulaikytą įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką, arba asmenį, apklausiamą apie veiką, kurios padarymu jis įtariamas, arba į apklausą šaukiamą asmenį, kuriam yra surašytas pranešimas apie įtarimą (BPK 21str. 2 dalis).

Analogiškos nuostatos taikytinos ir kalbant apie juridinio asmens įtraukimą į baudžiamąjį procesą. T. y. tam, kad juridinis asmuo įgytų įtariamojo statusą yra būtina:

1) faktinių aplinkybių visuma, t. y. ikiteisminio tyrimo metu surenkama duomenų, leidžiančių pagrįstai teigti, kad konkretus juridinis asmuo galimai padarė tiriamą nusikalstamą veiką ir

2) ikiteisminio tyrimo pareigūno arba prokuroro surašytas pranešimas apie įtarimą juridiniam asmeniui.

³⁵ MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas. Įtariamojo samprata. Vilnius, 2008, p. 206

Esminių duomenų, pagrindžiančių juridinio asmens nusikalstamų veikų atlikimą, buvimas yra privalomas elementas suteikiant asmeniui įtariamojo statusą ir kitose valstybėse. Pavyzdžiui, analogiška norma yra nustatyta Prancūzijos Baudžiamojo proceso kodekso³⁶ 80-1 straipsnyje bei Olandijos baudžiamajame kodekse, tačiau pastarosios valstybės baudžiamosios teisės nuostatos nenumato būtinybės informuoti baudžiamojon atsakomybėn traukiamą juridinį asmenį apie įtariamojo statuso suteikimą jam.

Atkreiptinas dėmesys, kad Baudžiamojo proceso kodekso 187 straipsnyje reglamentuojama imperatyvi nuostata, kad pranešimas apie įtarimą turi būti įteikiamas asmeniui pasirašytinai. Akivaizdu, kad ši norma nukreipta būtent į fizinį asmenį, o juridinis asmuo savo prigimtimi būdamas tik teisine kategorija, pats savaime negali atlikti tokių fiziniams asmenims priskiriamų veiksmų. Baudžiamojo proceso kodeksas, deja, nenustato detalesnės pranešimo apie įtarimą įteikimo juridiniam asmeniui tvarkos. Šioje vietoje tenka vadovautis Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintomis Rekomendacijomis dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo³⁷ (toliau - Rekomendacijos) bei civilinės teisės, reglamentuojančios teisių ir pareigų įgyvendinimo mechanizmą, normomis.

Civilinio kodekso 2.81 straipsnis nustato, kad juridiniai asmenys įgyja civilines teises, prisiima civilines pareigas ir jas įgyvendina per savo organus, kurie sudaromi ir veikia pagal įstatymus ir juridinių asmenų steigimo dokumentus. Kiekvienas juridinis asmuo turi turėti vienasmenį ar kolegialų valdymo organą ir dalyvių susirinkimą (CK 2.82 straipsnis). Taigi bendru atveju (jeigu konkretaus juridinio asmens steigimo dokumentuose ir specialiuosiuose juridinių asmenų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose nenumatyta kitokia organų struktūra) pranešimo apie įtarimą įteikimo faktą patvirtinti parašu turėtų valdymo organas (akcinės bendrovės vadovas, individualios įmonės savininkas bei kt.) arba dalyvių susirinkimas. Visais atvejais valdymo organų nariais bus tik fiziniai asmenys, o juridinių asmenų dalyviais gali būti ir fiziniai ir juridiniai asmenys, todėl pastarasis atvejis gali sukelti papildomų sunkumų įteikiant pranešimą. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad ūkinių bendrijų reikalus tvarko ir sprendimus visais bendrijos veiklos klausimais priima tikrieji bendrijos nariai, kuriais taip pat gali būti tiek fiziniai, tiek ir juridiniai asmenys³⁸.

³⁶ Penal Procedure code of France. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.gouv.fr>.

³⁷ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintos Rekomendacijomis dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo (patvirtinta 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu nr. i-188)

³⁸ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 64 – 1914); Lietuvos Respublikos ūkinių bendrijų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2003, Nr. 112-4990); Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2003, Nr. 112-4991).

Todėl Rekomendacijų 15 punkte detalizuojamas pranešimo apie įtarimą įteikimas juridiniam asmeniui: „ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras surašo ir juridiniam asmeniui išsiunčia ar pasirašytinai įteikia jo vadovui pranešimą apie įtarimą dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos“.

Pranešimas apie įtarimą juridiniam asmeniui formuluojamas laikantis Baudžiamojo proceso kodekso 187 straipsnyje nurodytų bendrųjų reikalavimų, t. y. jame turi būti nurodyta nusikalstama veika (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės) ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką, taip pat išvardytos įtariamojo teisės. Taip pat kartu su pranešimu apie įtarimą raštu pranešama, kad juridinis asmuo, kaip trauktinas baudžiamojon atsakomybėn, turi paskirti bei įgalioti asmenį būti jo atstovu procese ir pateikti šį įgaliojimą. Šiame pranešime būtina nurodyti ir įgaliojimo asmeniui būti juridinio asmens atstovu procese pateikimo prokuratūrai ar ikiteisminio tyrimo įstaigai terminą bei atstovo atvykimo dalyvauti procese laiką.

Pranešimo apie įtarimą įteikimo (išsiuntimo) momentas laikytinas juridinio asmens kaip įtariamo nusikalstamos veikos subjekto atsiradimo procese momentu. Atsižvelgiant į tai, kad Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos, reglamentuojančios įtariamojo statusą yra orientuotos tik į fizinį asmenį, BPK 21 straipsnį vertėtų papildyti penktąja dalimi, formuluojant ją taip: „juridinis asmuo laikomas įtariamuoju nuo įtarimo įteikimo (išsiuntimo) momento“.

2.2. Trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovavimas

Kaip jau buvo minėta aukščiau, juridinis asmuo dėl savo specifinės prigimties negali tiesiogiai dalyvauti baudžiamajame procese, įgyvendinti procesinių įtariamojo bei kaltinamojo teisių ir pareigų. Todėl Baudžiamojo proceso kodeksas numato specifinį proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų institutą - trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovavimą.

Nors Baudžiamojo proceso kodeksas to aiškiai nenustato, akivaizdu, kad be atstovo, juridinio asmens dalyvavimas baudžiamajame procese yra neįmanomas.

2.2.1. Probleminiai juridinio asmens atstovo baudžiamajame procese paskyrimo klausimai

Kartu su pranešimu apie įtarimą juridinis asmuo yra įpareigojamas įgalioti asmenį būti jo atstovu procese. Nurodomas ir terminas pateikti įgaliojimą bei atstovo atvykimo į prokuratūrą ar ikiteisminio tyrimo įstaigą laikas.

Baudžiamojo proceso kodekso 55 straipsnio 2 dalyje ir 388 straipsnio 1 dalyje yra išvardinti asmenys, galintys būti juridinio asmens atstovais baudžiamajame procese. Tai juridinio asmens vadovas, darbuotojas ar advokatas. Pabrėžtina, kad šis sąrašas yra baigtinis ir negali būti aiškinamas plečiamai. Taip pat jis turi ir hierarchinę reikšmę³⁹, t. y. pirmiausia atstovu turėtų būti skiriamas juridinio asmens vadovas - įmonės direktorius, prezidentas arba juridinio asmens valdymo organui atstovaujantis narys. Toks įstatymų leidėjo pasirinkimas paaiškinamas tuo, kad būtent vadovas yra atsakingas už traukiamo baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens veiklą, jam yra prieinama visa įmonės informacija, taigi jis yra „pakankamai kompetentingas visais įmonės, įstaigos ar organizacijos veiklos klausimais, taip pat ir tais, kurie susiję su baudžiamąja byla“⁴⁰. Tačiau net ir būdamas juridinio asmens valdymo organu, vadovas taip pat turi turėti įgaliojimą atstovauti juridiniam asmeniui baudžiamajame procese. Jeigu juridinio asmens vadovas pats kaip fizinis asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už padarytą nusikalstamą veiką, šio juridinio asmens atstovu procese jis būti negali.

Taip pat galimos ir kitokios situacijos, pvz. vadovo liga, ilgalaikis išvykimas ir pan., kai juridinio asmens vadovas negalės būti atstovu. Tokiu atveju juridinio asmens atstovu turėtų būti įgaliojamas kitas šio juridinio asmens darbuotojas. Deja, baudžiamojo proceso įstatymai nereglamentuoja reikalavimų keliamų darbuotojui, kuris įgaliojamas būti juridinio asmens atstovu procese. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad atstovas baudžiamajame procese veiks viso juridinio asmens vardu, įgyvendins jo procesines teises ir pareigas, turėtų būti pasirenkamas toks darbuotojas, kuris būtų pakankamai aukštos kvalifikacijos ir jo užimamos pareigos juridiniame asmenyje leistų kompetentingai atstovauti tam juridiniam asmeniui.

Trečiasis asmuo, kurį Baudžiamojo proceso kodeksas numato kaip galimą juridinio asmens atstovą yra advokatas. Juridinis asmuo gali įgalioti advokatą atstovauti procese tuomet, kai dėl aukščiau minėtų priežasčių atstovu nėra skiriamas vadovas, taip pat nėra

³⁹ *Cit. op. 29*, p.410.

⁴⁰ *Cit. op. 29*.

tinkamo darbuotojo, arba bet koku kitu atveju, jeigu juridinis asmuo mano, kad tikslinga, jog jo atstovu procese būtų advokatas.

Tam, kad vienas iš šių trijų juridinio asmens išrinktų asmenų taptų baudžiamojo proceso subjektu, nepakanka vien tik įgaliojimo – taip pat yra reikalingas baudžiamosios bylos ikiteisminį tyrimą vykdančio pareigūno ar jam vadovaujančio prokuroro juridinės valios išreiškimas, t. y. turi būti priimtas nutarimas pripažinti asmenį juridinio asmens atstovu.

Šio nutarimo priėmimas nėra vien tik vienašališka ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro teisė. Prieš priimant nutarimą pripažinti asmenį juridinio asmens atstovu turi būti objektyviai patikrintas įgaliojimo būti atstovu pagrindas ir pagrįstumas. Nusprendęs, kad asmuo yra netinkamas atstovauti juridiniam asmeniui baudžiamajame procese ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi atsisakyti pripažinti asmenį juridinio asmens atstovu. Remiantis metodinėje medžiagoje pateiktu išaiškinimu⁴¹ bei bendraisiais baudžiamojo proceso principais netinkamu atstovauti juridiniam asmeniui pripažintinas jo vadovas ar darbuotojas, kuris pats traukiamas baudžiamajon atsakomybėn kaip fizinis asmuo. Taip pat – juridinio asmens darbuotojas, kuris yra neveiksnius arba dėl nepakankamo profesinio lygio bei menko išsilavinimo negali tinkamai suvokti atstovo pareigų esmės bei advokatas, kuris gali būti nušalintas bendraisiais Baudžiamojo proceso kodekso 61 straipsnyje numatytais advokatų nušalinimo pagrindais.

Jeigu ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras nagrinėdamas įgaliojimą nustato, kad dėl išvardintų aplinkybių ar kitų svarbių priežasčių paskirtasis asmuo negali atstovauti juridiniam asmeniui baudžiamojoje byloje, arba juridinis asmuo visai nepaskiria atstovo, Baudžiamojo proceso kodekso 388 straipsnio 3 dalis ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą įpareigoja nutarimu paskirti juridinio asmens atstovą iš vadovaujančias pareigas einančių arba kitų juridinio asmens darbuotojų. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekso komentaro autorių nuomone⁴² tokiu atveju atstovu verčiau skirti advokatą, kadangi taip būtų išvengta galimų pretenzijų dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro šališkumo ir nekiltų klausimų dėl šio atstovo kompetencijos atstovauti juridiniam asmeniui baudžiamajame procese.

Praktikoje galima situacija, kuomet traukiamas baudžiamajon atsakomybėn juridinis asmuo neturi tinkamo vadovo ar darbuotojo galinčio būti atstovu procese ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui tenka nutarimu paskirti juridinio asmens atstovu advokatą. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekso reglamentuojamos advokato įtariamajam,

⁴¹ *Cit. op.* 29, p. 411.

⁴² *Cit. op.* 29, p. 412.

kaltinamajam ar nuteistajam paskyrimo taisyklės yra orientuotos tik būtent į fizinių asmenį - įtariamąjį, kaltinamąjį, nuteistąjį. Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 106 straipsnį „Advokato darbo apmokėjimas“ „kai įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam buvo paskirta valstybės garantuojama teisinė pagalba, advokatui apmokama Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nustatyta tvarka. Kitais atvejais advokatui moka įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis arba jų pavedimu ar sutikimu – kiti asmenys“. Tuo tarpu advokato pagalbos paskyrimui juridiniam asmeniui tvarka nėra nustatyta. Baudžiamojo proceso kodeksui antrina ir specialusis Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas⁴³, nustatantis, kad pareiškėju, turinčiu teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą savo pažeistoms ar ginčijamoms teisėms ir įstatymų saugomiems interesams ginti, gali būti tik fizinis asmuo.

Kadangi, kaip jau buvo minėta aukščiau, juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės realizavimas be jo atstovo dalyvavimo procese yra neįmanomas, tokiu atveju tyrimai dėl juridinio ir fizinio asmens padarytų veikų turėtų būti atskiriami ir baudžiamoji byla į teismą perduodama tik su kaltinamuoju aktu dėl fizinio asmens padarytos veikos. Baudžiamosios bylos tyrimas dėl juridinio asmens veikų lieka aklaivietėje ir greičiausiai turėtų būti nutrauktas suėjus senaties terminui.

Taigi čia išvelgiama dar viena proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų teisinio reglamentavimo spraga. Toks teisinio reglamentavimo trūkumas yra neleistinas, todėl, autorės nuomone, Baudžiamojo proceso kodekso 388 straipsnis turėtų būti papildytas konkrečiomis nuostatomis, jog „nesant galimybės juridinio asmens atstovu skirti vadovo ar darbuotojo ir neturint pakankamai lėšų advokato atstovavimui atsilyginti, juridiniam asmeniui atstovauti gali būti skiriamas advokatas įstatymo, reglamentuojančio valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, nustatyta tvarka“. Atitinkamai turėtų būti taisomas ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas.

Taip pat proceso metu galimos situacijos kuomet iškilus ypatingoms aplinkybėms prieš tai paskirtas atstovas nebegali dalyvauti procese, pavyzdžiui, atstovu paskirtas juridinio asmens vadovas arba darbuotojas nutraukė darbo santykius su įmone, ilgam laikui dėl svarbių priežasčių išvyko ar tiesiog rimtai susirgo. Ikiteisminį tyrimą vykdančios pareigūnas ar prokuroras tokiu atveju gali motyvuotu nutarimu paskirti kitą baudžiamajon atsakomybėn traukiamo juridinio asmens atstovą. Jei atstovas keičiamas jau nagrinėjant bylą teisme, tokią nutartį priima teismas.

⁴³ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 30-827).

Visais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimas paskirti asmenį juridinio asmens atstovu arba nutarimas dėl naujo atstovo pripažinimo turi būti motyvuotas detalizuojant konkrečias aplinkybes, lėmusias tokį ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro akto priėmimą.

Priėmus nutartį pripažinti asmenį juridinio asmens atstovu jam pasirašytinai įteikiamas pranešimas apie įtarimą dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos ir išaiškinama, kad jis procese naudojasi visomis teisėmis, kurias Baudžiamojo proceso kodeksas suteikia įtariamajam ir kaltinamajam, t. y. teisė žinoti, kuo jo atstovaujamas juridinis asmuo yra įtariamasis, teisė turėti gynėją, duoti parodymus, pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus, teisė pateikti prašymus bei reikšti nušalinimus, susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus. Tuo pačiu atstovas informuojamas ir apie tai, kad jis procese atlieka ir įtariamojo (kaltinamojo) pareigas. Jei ikiteisminio tyrimo metu atstovas pasikeitė, naujasis atstovas taip pat turi būti supažindintas su pranešimu apie įtarimą, procesinėmis teisėmis ir pareigomis.

2.2.2. Juridinio asmens atstovo statusas baudžiamajame procese

Baudžiamojo proceso kodekso 56 straipsnis, reglamentuojantis bendras atstovo teisių ir pareigų nuostatas, įtvirtina, kad įgaliotasis atstovas turi tas pačias teises kaip jo atstovaujamas proceso dalyvis. Šią normą detalizuoja 388 straipsnio 4 dalyje numatyta nuostata, jog juridinio asmens atstovas baudžiamajame procese naudojasi visomis procesinėmis teisėmis, kurios yra suteikiamos įtariamajam ir kaltinamajam, taip pat atlieka šių proceso dalyvių pareigas.

Baudžiamojo proceso įstatymas įtariamajam kaip ikiteisminio tyrimo dalyviui suteikia tokias teises (BPK 21 str.):

- žinoti, kuo jis įtariamasis; nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turėti gynėją; **duoti parodymus**; pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga; apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus.

Kaltinamasis (nagrinėjimo teisme dalyvis) turi teisę (BPK 22 str.):

- žinoti, kuo jis kaltinamas, ir gauti kaltinamojo akto nuorašą; susipažinti teisme su byla; nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus arba

nuorašus; turėti gynėją; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant; nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus; duoti paaiškinimus apie teismo tiriamas bylos aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę dėl kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pareikštų prašymų; dalyvauti baigiamosiose kalbose, kai nėra gynėjo; kreiptis į teismą paskutiniu žodžiu; apskųsti teismo nuosprendį ir nutartis.

Nors Baudžiamojo proceso kodekso 388 straipsnio 4 dalyje deklaruojama, kad atstovui suteikiamos **visos** įtariamojo ir kaltinamojo teisės, tačiau, autorės nuomone, ši nuostata yra ginčytina. Pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekso komentaro autorių nuomone, traukiamo baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas negali naudotis teise duoti parodymus. Tiksliau, kadangi jis pats tiesiogiai nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, atstovas negali pasinaudoti galimybe neduoti parodymų, nes tokia konstitucinė teisė suteikiama tik asmeniui asmeniškai įtariamam nusikalstamos veikos padarymu. O jeigu būti atstovu įgaliotas juridinio asmens darbuotojas ar vadovas žino kokias nors reikšmingas bylai aplinkybes, jis procese bus apklaustas kaip liudytojas, laikantis liudytojo statusui priklausančių teisių ir pareigų⁴⁴.

Kita vertus, gramatiškai aiškinant šią nuostatą, yra akivaizdi įstatymų leidėjo valia juridinio asmens atstovo padėti baudžiamajame procese sulyginti su įtariamojo ir kaltinamojo padėtimi, neišskiriant atskirų teisių, kurios juridinio asmens atstovui nebūtų suteikiamos. Tapačios nuomonės prieitume ir vertindami Baudžiamojo proceso kodekso 388 straipsnio 4 dalies normą per atstovo procesinės paskirties (vaidmens) prizmę. Remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 56 straipsniu, viena pagrindinių įgaliotojo atstovo užduočių yra atstovauti atstovaujamojo teisėms ir teisėtiems interesams. O kadangi šiuo atveju atstovaujamas juridinis asmuo yra įtariamasis (kaltinamasis), negalintis pats apsiginti nuo pateiktų įtarimų (kaltinimų), traukiamo baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovo funkcija procese yra atstovaujamojo intereso apsiginti nuo įtarimo (kaltinimo) palaikymas.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Baudžiamojo proceso kodeksas aiškiai apibrėžia, jog gynėju laikomas baudžiamojo proceso subjektas, teikiantis teisinę pagalbą *įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar išteisintajam* bei ginantis jų teises ir teisėtus interesus. Taigi akivaizdu, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiamo juridinio asmens atstovas gynėjo turėti negali. Todėl Rekomendacijų 22 punktą, nustatantis, kad „juridinio asmens atstovas proceso metu gali turėti gynėją arba kelis gynėjus“, laikytinas neteisingu.

⁴⁴ *Cit. op.* 29, p.412.

Šiuo atveju atstovas turi teisę samdyti advokatą – juridinio asmens, kuriam atstovauja, gynėją.

Taigi atsižvelgiant į atstovavimo juridiniam asmeniui baudžiamajame procese ypatumus, atstovo turimos teisės procese formuluotinos sekančios:

- žinoti, kuo yra įtariamasis (kaltinamas) jo atstovaujamas juridinis asmuo, gauti kaltinamojo akto nuorašą;
- samdyti baudžiamajon atsakomybėn traukiamo juridinio asmens gynėją;
- duoti parodymus;
- pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus, nagrinėjimo teisme metu teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant;
- pateikti prašymus;
- pareikšti nušalinimus;
- susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ir su byla teisme;
- apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus.
- nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus arba nuorašus;
- nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus;
- duoti paaiškinimus apie teismo tiriamas bylas aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę dėl kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pareikštų prašymų;
- dalyvauti baigiamosiose kalbose, kai nėra gynėjo.

Bendrosios įtariamojo ir kaltinamojo procesinės pareigos yra⁴⁵:

- gavus šaukimą atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą bei ikiteisminio tyrimo teisėją ar teismą; netrukdyti ikiteisminio tyrimo subjektams atlikti proceso veiksmus, laikytis proceso tvarkos; laikytis apribojimų, susijusių su kardomųjų priemonių taikymu.

Remiantis įstatymo leidėjų valia, išreikšta Baudžiamojo proceso kodekse, tapačių pareigų laikymosi turi būti reikalaujama ir iš juridinio asmens atstovo. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad Rekomendacijų 24 punkte yra numatyta, jog juridinio asmens atstovui kardomosios priemonės nėra skiriamos. Baudžiamojo proceso kodekse tokia nuostata, deja, nėra minima. Autorė sutinka, kad kardomųjų priemonių (suėmimo, namų arešto, įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, užstato, dokumentų paėmimo, įpareigojimo periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinio pasižadėjimas neišvykti) taikymas jokia būdu nėra suderinamas su juridinio asmens atstovo padėtimi

⁴⁵ *Cit. op. 22*, p. 80 – 85.

baudžiamajame procese, nei su kardomųjų priemonių paskirtimi (siekiu užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą bei užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms) ir jų pobūdžiu.

Tačiau taipogi Rekomendacijų 25 punktą nurodo, kad „atliekant ikiteisminį tyrimą dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos, kitos procesinės prievartos priemonės taikomos vadovaujantis bendromis baudžiamojo proceso taisyklėmis, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pobūdį ir aplinkybes“. Taigi kai kurios Baudžiamojo proceso kodekso XII skyriuje reglamentuotos kitos procesinės prievartos priemonės, pvz. bauda, esant atitinkamoms aplinkybėms juridinio atstovui galėtų būti taikomos.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad juridinio asmens atstovas turi ir bendrųjų Baudžiamojo proceso kodekso įgaliotiesiems atstovams priskiriamų pareigų:

Vadinasi traukiamo baudžiamojon atsakomybėn atstovo teisės baudžiamajame procese turėtų būti formuluojamos taip:

- gavus šaukimą atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą bei ikiteisminio tyrimo teisėją ar teisimą;
- netrukdyti ikiteisminio tyrimo subjektams atlikti proceso veiksmus, laikytis proceso tvarkos;
- laikytis apribojimų, susijusių su procesinės prievartos priemonių taikymu;
- teikti atstovaujama asmeniui teisinę pagalbą;
- atstovauti jo teisėms ir teisėtiems interesams.

Taigi juridinio asmens atstovui pasirašytinai įteikiant pranešimą apie įtarimą dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos, jam turi būti išaiškintos aukščiau aptartos teisės ir pareigos. Po to jis apklausiamas kaip trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas. Juridinio asmens atstovo apklausa vykdoma ir apklausos protokolas surašomas vadovaujantis bendraisiais Baudžiamojo proceso kodekse numatytais įtariamojo apklausos ikiteisminio tyrimo metu ir tyrimo veiksmų fiksavimo reikalavimais, naudojantis Rekomendacijų 3 priede pateikta trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovo apklausos protokolo forma.

2.3. Laikinių procesinės prievartos priemonių taikymas juridiniams asmenims

Viena iš pagrindinių baudžiamojo proceso paskirčių – greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas bei tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą. Tačiau tai padaryti netaikant prievartos yra praktiškai neįmanoma. Bet kokios prievartos taikymas, kaip prigimtinių žmogaus teisių suvaržymas, baudžiamajame procese galimas tik tais atvejais, kai be to negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų, ir galimos naudoti prievartos priemonės bei jų taikymo tvarka privalo būti griežtai reglamentuotos įstatymu. Šios įstatyme numatytos priemonės, pasireiškiančios žmogaus teisių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko siekdami procesinių tikslų, vadinamos procesinėmis prievartos priemonėmis⁴⁶.

Baudžiamojo proceso teisės doktrina⁴⁷ procesinių prievartos priemonių sistemai priskiria dvi Baudžiamojo proceso kodekso III dalyje išvardintų priemonių grupes:

- Kardomąsias priemones ir
- Kitas procesines prievartos priemones.

Autorės nuomone, šiai sistemai priklauso ir dar viena specialių laikinosios procesinės prievartos priemonių, taikomų juridiniams asmenims, grupė.

Kalbant apie procesinių prievartos priemonių taikymą juridiniams asmenims, nevalia painioti priemonių, kurios gali būti paskirtos pačiam baudžiamajon atsakomybėn traukiamam juridiniam asmeniui, ir tų, kurios skirtinos tokio asmens atstovui.

Kaip jau buvo minėta aukščiau, juridinio asmens atstovui baudžiamajame procese kardomosios priemonės nėra skiriamos, o kitos procesinės prievartos priemonės taikomos vadovaujantis bendromis baudžiamojo proceso taisyklėmis, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pobūdį ir aplinkybes⁴⁸.

Tuo tarpu pačiam nusikalstamos veikos padarymu įtariamam juridiniam asmeniui, remiantis Baudžiamojo proceso kodeksu ir Rekomendacijomis, taikytinos tik specialiosios laikinos procesinės prievartos priemonės išvardintos Baudžiamojo proceso kodekso 389 straipsnyje, t. y. laikinas juridinio asmens veiklos sustabdymas ir laikinas juridinio asmens veiklos apribojimas. Toks įstatymų leidėjo pasirinkimas paaiškinamas kardomųjų ir kitų procesinių prievartos priemonių pobūdžiu ir paskirtimi, kuris lemia, kad jos gali būti taikomos tik fiziniams asmenims. To paties Baudžiamojo proceso kodekso straipsnio

⁴⁶ *Cit. op. 22*, p. 222.

⁴⁷ *Cit. op. 22*, p. 223.

⁴⁸ Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-188 (Valstybės žinios, 2004, Nr. 173-6429).

3 dalis nustato juridiniams asmenims taikomų procesinių prievartos priemonių tikslus, kurie, beje, yra analogiški kardomųjų priemonių tikslams, tik, žinoma, pritaikyti specialaus proceso subjekto - juridinio asmens prigimties ir veiklos ypatybėms: siekis užtikrinti netrukdomą baudžiamosios bylos procesą (kurį gali sutrukdyti trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens veikla), siekis užkirsti kelią naujoms veikoms, kurios gali pažeisti ūkininkavimo tvarką, padaryti žalos finansams, gamtai, visuomenės saugumui bei intelektinei nuosavybei.

Baudžiamosios teisės doktrina išskiria du procesinių prievartos priemonių taikymo etapus: 1) priemonės paskyrimas ir 2) paskirtos priemonės įvykdymas. Baudžiamajo proceso kodeksas ir jį detalizuojančios Generalinio prokuroro Rekomendacijos pakankamai aiškiai ir smulkiai reglamentuoja šių abiejų etapų tvarką:

1) priemonės paskyrimas - juridinio asmens veikla laikinai sustabdoma ar laikinai apribojama tik prokuroro prašymu tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi. Atsižvelgiant į proporcingumo principo reikalavimus, prokuroro prašymas skirti procesinę priemonę juridiniam asmeniui ir ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartis turi būti motyvuoti konkrečiomis aplinkybėmis, kurios parodytų, kad trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens veikla gali sukliudyti baudžiamosios bylos procesą ar pažeisti ūkininkavimo tvarką, padaryti žalos finansams, gamtai, visuomenės saugumui bei intelektinei nuosavybei. Nutartis juridinio asmens atstovui paskelbiama pasirašytinai.

2) paskirtos priemonės įvykdymas - nutartyje **laikinais sustabdyti juridinio asmens veiklą** juridinis asmuo įpareigojamas laikinai nutraukti visą steigimo dokumentuose numatytą ūkinę, komercinę, finansinę ar profesinę veiklą ir uždaryti visus padalinius. Nutartyje **laikinais apriboti juridinio asmens veiklą** uždraudžiama juridiniam asmeniui užsiimti tam tikra steigimo dokumentuose numatyta veikla ir įpareigojama uždaryti tam tikrą juridinio asmens padalinį. Nutartyje nurodomas laikino juridinio asmens veiklos sustabdymo ar apribojimo terminas. Prokuroro prašymu ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi šis terminas gali būti pratęstas. Nutartis siunčiama antstoliui vykdyti. Ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartį juridinio asmens atstovas ar prokuroras gali apskųsti aukštesniajam teismui per penkias dienas nuo paskelbimo apie nutarties priėmimą dienos⁴⁹.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, 389 str. 4 - 6, 8, 9 punktai.

Vienas svarbiausių laikinųjų procesinės prievartos priemonių taikymo juridiniams asmenims aspektų yra tai, kad šios priemonės turėtų būti taikomos tik išimtiniais atvejais, kaip kraštutinė priemonė, ypač atidžiai laikantis Baudžiamojo proceso kodekso 11 straipsnyje reglamentuoto proporcingumo principo. Taip yra todėl, kad juridinio asmens veiklos sustabdymas ar apribojimas gali sukelti sunkias socialines ir ekonomines pasekmes, kadangi gali likti be darbo juridinio asmens darbuotojai, nukentėti įmonės kreditoriai ar partneriai, o jei įmonė stambi, tai gali pakenkti apskritai valstybės ekonominiams interesams. Todėl, autorės nuomone, Generalinio prokuroro Rekomendacijose reglamentuotos nuostatos, kad prieš taikant laikinas procesines prievartos priemones, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras turėtų juridinio asmens atstovą raštu įspėti apie galimą šių priemonių taikymą ir tik susiklosčius neatidėliotinai situacijai, galima kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją be išankstinio juridinio asmens atstovo įspėjimo, tarnauja kaip „saugiklis“, padedantis išvengti proporcingumo principui prieštaraujančių laikinųjų procesinių prievartos priemonių taikymo pasekmių.

2.4. Ikiteisminio tyrimo užbaigimas

Pabaigus ikiteisminį tyrimą (jei jo metu nebuvo nustatyta pagrindų, dėl kurių ikiteisminis tyrimas turėtų būti nutrauktas), t. y. ikiteisminio tyrimo metu surinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, byla turi būti perduodama nagrinėti pirmosios instancijos teismui. Baudžiamojo proceso kodekso 218 straipsnis detalizuoja bendrąją ikiteisminio tyrimo užbaigimo tvarką. Šios nuostatos taikytinos ir bylose dėl juridinių asmenų padarytų veikų, žinoma, atsižvelgiant į tai, kad nusikalstamos veikos padarymu įtariamas juridinis asmuo įtariamojo procesines teises įgyvendina per savo įgaliotąjį atstovą. Taigi nusprendęs, kad ikiteisminio tyrimo uždaviniai yra įvykdyti, t. y. išsiaiškintos visos įmanomos nusikalstamos veikos aplinkybės ir surinktų duomenų užtenka įrodyti įtariamojo kaltę teisme, prokuroras paskelbia įtariamajam ir *juridinio asmens atstovui*, o gynėjui, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ir jų atstovams praneša, kad ikiteisminis tyrimas pabaigtas ir jie turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga bei pateikti prašymus papildyti ikiteisminį tyrimą. Šie proceso dalyviai turi teisę pateikti prašymą susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga. Esant tokiam jų prašymui, jie supažindinami su ikiteisminio tyrimo medžiaga. Proceso subjektams pateikus prašymus

dėl ikiteisminio tyrimo papildymo, jie išsprendžiami prokuroro motyvuoti nutarimu. Atlikus šiuos veiksmus, prokuroras paprastai surašo kaltinamąjį aktą.

2.4.1. Kaltinamojo akto dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos surašymo ypatumai

Kaltinamasis aktas – svarbiausias ikiteisminio tyrimo dokumentas, kuriuo baigiamas ikiteisminis tyrimas ir baudžiamoji byla perduodama nagrinėti teismui įprastine tvarka. Kaltinamojo akto reikšmė baudžiamojame proceso teisės doktrinoje⁵⁰ įprastai apibrėžiama dviem svarbiausiais aspektais:

1) Kaltinamajame akte yra galutinai suformuluojamas kaltinimas ir šio kaltinimo pagrindimas ir asmuo, kurio atžvilgiu yra surašomas kaltinamasis aktas, oficialiai įgyja kaltinamojo statusą.

2) Kaltinamasis aktas apibrėžia bylos nagrinėjimo teisme ribas, t. y. pirmosios instancijos teisme byla bus nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir jų padarytų veikų, kurios nurodytos kaltinamajame akte.

Kaltinamojo akto turinį imperatyviai apibrėžia Baudžiamojame proceso kodekso 219 straipsnis (šie reikalavimai taikomi visų kategorijų bylose). Pagal minėtą straipsnį kaltinamajame akte turi būti nurodoma:

- teismo, kuriam teisinga byla, pavadinimas; įtariamojo vardas, pavardė, gimimo data, asmens kodas, šeiminė padėtis, profesija, darbovietė, duomenys apie ankstesnį teistumą; prokuroro nuožiūra gali būti nurodyti ir kiti duomenys; nusikalstamos veikos aprašymas: padarytos nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdai, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės; duomenys apie nukentėjusįjį; įtariamojo atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės; pagrindiniai duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas; Lietuvos Respublikos baudžiamojame proceso kodekso straipsnis (jo dalis ir punktas), numatantis atsakomybę už padarytą veiką; įtariamojo gynėjo vardas ir pavardė, jei įtariamasis ikiteisminio tyrimo metu turėjo gynėją; įtariamojo pozicija, jeigu įtariamasis nesutinka su įtarimu.

Nors Baudžiamojame proceso kodeksas neišskiria jokių specialų taisyklių, praktikoje surašant kaltinamąjį aktą dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos, išskiriami tokie ypatumai:

⁵⁰ *Cit. op. 22*, p. 346, 347.

Pirma, remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 387 straipsnio 2 dalimi juridinio ir fizinio asmens padarytos nusikalstamos veikos turi būti tiriamos kartu. Tokia nuostata yra įtakota materialijų juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn pagrindų, reglamentuotų Baudžiamojo kodekso 20 straipsnyje. Kadangi juridinio asmens atsakomybė yra galima tik:

1) Jei nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jeigu jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę:

- atstovauti juridiniam asmeniui arba
- priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba
- kontroliuoti juridinio asmens veiklą.

2) Arba jeigu nusikalstamas veikas juridinio asmens naudai padarė juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotas atstovas dėl aukščiau nurodyto asmens nepakankamos priežiūros arba kontrolės.

Minėtas Baudžiamojo kodekso 20 straipsnis taip pat nustato, kad juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė nepašalina fizinio asmens, kuris padarė, organizavo, kurstė arba padėjo padaryti nusikalstamą veiką, baudžiamosios atsakomybės.

Taigi, kadangi juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė realiai nėra galima be fizinio asmens nusikalstamos veikos, šių asmenų veikos turi būti ikiteisminio tyrimo metu tiriamos bei nagrinėjamos teisme kartu, vadinasi ir vienas kaltinamasis aktas surašomas dėl abiejų – ir fizinio, ir juridinio – asmenų veikų.

Antra, minėtas proceso dėl juridinių asmenų padarytų veikų ypatumas įtakoja ir išskirtinių elementų, būdingų tik byloms dėl juridinių asmenų padarytų veikų, įvedimą į kaltinamojo akto turinį. Kaip jau buvo minėta, nei Baudžiamojo proceso kodeksas, nei Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintose rekomendacijose dėl kaltinamojo akto surašymo⁵¹, nei kituose teisės aktuose nėra reglamentuoti kaltinamojo akto, kuriuo perduodama teismui byla dėl juridinio asmens nusikalstamos veikos, surašymo ypatumai. Todėl tirdama šį aspektą, autorė nagrinėjo Vilniaus miesto apylinkės prokuratūros Pirmojo nusikalstamų veikų tyrimo skyriaus prokuroro surašytus kaltinamuosius aktus bylose, kuriose baudžiamojon atsakomybėn traukiami juridiniai asmenys daugiausia dėl

⁵¹ Rekomendacijos dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 (Valstybės žinios, 2003, Nr. 39). Pakeista 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymu Nr. I-179 (Valstybės žinios, 2007, Nr. 134)

nusikalstamų veikų, susijusių su pridėtinės vertės mokesčio grobstymu bei LR BK 202, 216 straipsniuose numatytais nusikalstamomis veikomis⁵².

Vilniaus apylinkės prokuratūros Pirmasis skyrius, besispecializuojantis nusikaltimuose ir baudžiamuosiuose nusižengimuose ekonomikai ir verslo tvarkai bei finansų sistemai, buvo pasirinktas neatsitiktinai. Siekiant ištirti dabartinę baudžiamųjų bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso būklę ir aktualias ateities perspektyvas, buvo analizuota Vilniaus apygardos prokuratūros 2008 metų veiklos ataskaita⁵³. Šios ataskaitos statistiniais duomenimis 2008 m. Vilniaus apygardos prokuratūros veiklos teritorijoje:

- registruotos 29674 nusikalstamos veikos ir ištirtos 9693 nusikalstamos veikos;
- PVM grobstymo bylose atlikti 65 ikiteisminiai tyrimai, šiuose tyrimuose pranešimai apie įtarimus įteikti 366 fiziniams asmenims bei 100 juridinių asmenų.
- Dėl PVM grobimo 2008 m. buvo baigta 40 baudžiamųjų bylų (4502 nusikalstamos veikos epizodai), iš jų tyrimą nutraukiant - 3 bylos.
- teisminei nagrinėjimui perduotos 37 bylos dėl PVM grobstymo, iš jų 10 – su kaltinamuoju aktu, 27 – su pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Teismui perduotas 81 fizinis asmuo bei 40 juridinių asmenų. Teismui perduotose bylose dėl PVM grobstymo tyrimu nustatyta valstybei padaryta žala siekė daugiau nei 5,5 mln. Lt. Savanoriškai atlygintos žalos šiose baudžiamosiose bylose dydis – daugiau nei 3,4 mln. Lt. Baudžiamosiose bylose buvo skirta laikinųjų nuosavybės teisės apribojimų 3 715 599 Lt. sumai.
- teisme 66 asmenų (iš jų - 24 juridiniai asmenys) atžvilgiu buvo išnagrinėtos bylos dėl PVM grobstymo, kuriose valstybinį kaltinimą palaikė Vilniaus m. apylinkės prokuratūros prokurorai. Juridiniai asmenys buvo kaltinami dėl 271 nusikaltimų epizodų, fiziniai asmenys – dėl 472 nusikaltimų epizodų. Išnagrinėtos bylose nustatytas valstybei padarytos žalos dydis – 1 387 726,85 Lt. Teismo nagrinėjimo metu pirmosios instancijos teisme 1 fizinio asmens bei 1 juridinio asmens atžvilgiu buvo priimtas nuosprendis, kuriuo šie asmenys buvo išteisinti dalyje dėl jiems pareikštų kaltinimų, tačiau apeliacinės instancijos teismas patenkino Vilniaus m. apylinkės prokuratūros apeliacinį skundą ir nuteisė minėtus asmenis dėl visų jiems inkriminuojamų nusikalstamų veikų padarymo.

⁵² Baudžiamosios bylos Nr. 06-1-00016-04 medžiaga, baudžiamosios bylos Nr. 06-1-00040-04 medžiaga.

⁵³ Vilniaus apygardos prokuratūros 2008 metų veiklos ataskaita (2009 m. sausio 23 d. Nr. 1.12-11, Vilnius)

Visos Lietuvos mastu 2008 m. įtarimai buvo pareikšti 119 juridinių asmenų, pirmosios instancijos teismuose nuteisti 56 juridiniai asmenys⁵⁴. Taigi akivaizdu, kad absoliuti dauguma įtarimų juridiniams asmenims (100 iš 119) yra pareiškiami Vilniaus apygardos prokuratūros teritorijoje ir būtent mokesčių grobstymo ir susijusiose bylose.

Taigi nors šiuo metu galiojantis Baudžiamasis kodeksas reglamentuoja daugiau nei šimtą nusikalstamų veikų sudėčių, už kurias gali atsakyti juridiniai asmenys, iš pateiktų statistinių duomenų matyti, kad daugiausia nusikalstamų veikų juridiniai asmenys padaro ekonomikos ir verslo tvarkos bei finansų sistemos srityse. Remiantis Vilniaus apygardos prokuratūros 2008 metų veiklos ataskaitoje pateikta nuomone, dėl visoje šalyje blogėjančios ekonominės ir finansinės padėties „artimiausiais metais ypatingai prognozuotinas nusikalstamų veikų nuosavybei, finansams, ekonomikai ir verslo tvarkai skaičiaus didėjimas“.

Struktūriškai vertinant Vilniaus miesto apylinkės prokuratūros Pirmojo nusikalstamų veikų tyrimo skyriaus prokuroro surašytus kaltinamuosius aktus bylose Nr. 06-1-00016-04 ir Nr. 06-1-00040-04, pastebima, kad tokius aktus sudaro tos pačios dalys, kaip ir kaltinamuosius aktus tik dėl fizinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų. Tačiau pažymėtina yra tai, kad kaltinamajame akte dėl traukiamų baudžiamojon atsakomybėn juridinių asmenų pirmiausia yra nurodomas traukiamas baudžiamojon fizinis asmuo, aprašomos jo padarytos nusikalstamos veikos, pateikiama veikos kvalifikacija, tuomet analogiškai aprašomi kaltinimai kitiems fiziniams asmenims. Ir tik išvardinus visus byloje kaltinamus fizinius asmenis, aprašomos ir kvalifikuojamos kiekvieno kaltinamo juridinio asmens veikos.

Baudžiamojo proceso kodeksas reikalauja kaltinamajame akte nurodyti įtariamojo vardą, pavardę, gimimo datą, asmens kodą, šeiminę padėtį, profesiją, darbovietę, duomenis apie ankstesnę teistumą. Savaiame suprantama, kad šis reikalavimas nėra taikomas apibūdinant įtariamą juridinį asmenį. Tačiau yra būtina ir juridinį asmenį individualizuojančius duomenis: pavadinimą, teisinę formą, kodą, registracijos datą, vietą ir adresą, duomenis apie teistumą.

Toliau kaltinamajame akte yra nurodomi kaltinimus fiziniams ir juridiniams asmenims pagrindžiantys duomenys. Įtariamųjų parodymai, parodymų patikrinimo veiksmai, daiktai ir dokumentai turintys reikšmės bylai tirti ir nagrinėti bei kiti duomenys pateikiami ta pačia tvarka – pradžioje duomenys apie fizinio asmenų veikas, paskui – juridinių asmenų veikas pagrindžiantys duomenys.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2008 metais ataskaita. Projektas apsvartytas ir jam pritarta 2009 m. vasario 27 d. Prokuratūros kolegijos išplėstiniame posėdyje. [žiūrėta 2009-03-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Planavimodokumentaiataskaitos/tabid/171/Default.aspx>>.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad juridiniams asmenims kaip įtariamiesiems ir kaltinamiesiems figūruojant tiriamuose nusikaltimuose ir baudžiamuosiuose nusižengimuose ekonomikai ir verslo tvarkai bei finansų sistemai, o šių nusikalstamų veikų tyrimai dažnai yra sudėtingi ir didelės apimties, nes tiriamos veikos pasireiškia intelektualumu, daugkartiniais, tęstiniais, sistemingais neteisėtais veiksmais, o juos atlieka pasiskirstę vaidmenimis asmenys, veikdami įvairių sudėčių organizuotomis grupėmis. Todėl dėl sudėtingo veikos mechanizmo, subjektų gausos ir sudėtingų ryšių tarp jų bei didelės nusikalstamų veikų apimties, kaltinamieji aktai paprastai būna didesnės nei įprasta apimties (nagrinėtais atvejais net daugiau nei 250 psl.).

Trečia, be minėtų „kiekybinių“ ypatumų kaltinamajame akte dėl juridinio asmens padarytų nusikalstamų veikų lyginant su kaltinamuoju aktu, surašytu tik dėl fizinių asmenų veikų, pastebimi ir „kokybiniai“ ypatumai formuluojant kaltinimą – kvalifikuojant nusikalstamą veiką. Šie ypatumai yra lemiami materialiuųjų juridinių asmenų atsakomybę reglamentuojančių bei kitų Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies normų.

Kaip jau buvo minėta, juridinis asmuo trauktinas baudžiamojon atsakomybėn tik jei nusikalstama veika buvo padaryta fizinio asmens jo (juridinio asmens) naudai arba interesais. Tai yra būtinas sudėties elementas, be jo juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra negalima.

Nauda kai kurių užsienio šalių doktrinoje įvardijama bet kokia turtinė nauda, kai dėl fizinio asmens nusikalstamo veikos juridinis asmuo įgyja pinigais įkainojamų vertybių, išvengia privalomų mokesčių ar išsaugo savo turto vertę nepakitusią, tačiau tai daroma pažeidžiant kitų asmenų interesus ir jų nenaudai⁵⁵. Interesas – tai juridinio asmens tam tikras nematerialus poreikis, kuris negali būti įkainotas pinigais, nes nuo to momento, kai interesas įgauna piniginę išraišką ir tampa juridinio asmens turto dalimi, jis tampa nauda. Tuo tarpu angliškoje literatūroje nauda yra aiškinama plačiai, ir apima tiek turtinę, tiek ir kitokią neturtinę naudą. Tam, kad būtų nustatyta, jog asmuo veikė juridinio asmens naudai, pakanka įrodyti, jog jis veikė juridinio asmens interesais. Juridinio asmens interesais padaryta veika yra tokia veikia, kuri padaryta turint tikslą padėti jo veiklai ar padaryti ką nors juridiniam asmeniui. Nauda gali būti tiek tiesioginė, tiek netiesioginė.

I. Ligeikaitė straipsnyje „Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos“, pabrėžia, kad juridinį asmenį būtų galima patraukti atsakomybėn, nebūtina nustatyti, kad jis gavo kokią nors konkrečią naudą (turtinę ar neturtinę), pakanka įrodyti, kad

⁵⁵ LIGEIKAITĖ I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. Jurisprudencija, 2003, T. 45(37).

nusikalstama veika buvo padaryta jo naudai ar interesais, t. y. siekiant bet kokios naudos juridiniam asmeniui⁵⁶.

Atsižvelgiant į pastarąją teoriją, praktinėje baudžiamojo proceso veikloje yra skiriamos dvi juridinių asmenų rūšys:

- 1) fiktyvūs juridiniai asmenys, realiai jokios veiklos nevykdantys ir įsteigti neteisėtoms operacijoms atlikti;
- 2) veiklą vykdantys juridiniai asmenys, įtariami ar kaltinami neteisėta veika.

Pastarųjų juridinių asmenų interesas yra nusikalstama veika gauti tiesioginės naudos sau (pvz. išvengti turtinės prievolės). Tuo tarpu fiktyvios įmonės dėl nusikalstamos veikos jokios tiesioginės naudos negauna, tačiau praktikoje yra priimta laikyti, kad padaryta veika jos patenkina savo interesą nusikalsti ir tuo suteikti naudą veiklą vykdantiems juridiniams asmenims. Praktikoje yra labai dažnas mokesčių grobimo modelis, kai naudojant suklastotus dokumentus, imituojamas prekių ar paslaugų įsigijimas iš kitų Lietuvos teritorijoje veikiančių įmonių arba į prekių ar paslaugų pirkimo grandinę įtraukiamos realios veiklos nevykdančios įmonės, siekiama fiktyviai padidinti perkamų arba sumažinti parduodamų prekių ar paslaugų kainą⁵⁷.

Taigi formuluojant kaltinimą juridiniam asmeniui baudžiamojoje byloje yra būtina tiksliai įvardinti tą naudą ar interesus, kurie buvo patenkinti darant nusikalstamą veiką. Be to, kaltinamajame akte aprašant fizinių asmenų veikas taip pat reikia nurodyti, kokio juridinio asmens naudai ar interesais jos buvo padarytos.

Be to, kaltinamajame akte nusakant kaltinamo juridinio asmens ryšį su kitais baudžiamosios bylos subjektais – fiziniais ar juridiniais asmenimis, netaikytinos Baudžiamojo kodekso 24 - 26 straipsniuose reglamentuotos bendrininkavimo instituto nuostatos, kadangi bendrininkavimu materialiojoje teisėje laikomas tik tyčinis bendras dviejų ar daugiau tarpusavyje susitarusių pakaltinamų ir sulaukusių nustatyto amžiaus – vadinasi fizinių asmenų dalyvavimas darant nusikalstamą veiką

Kaltinamąjį aktą kartu su reikalinga bylos nagrinėjimui medžiaga prokuroras perduoda teismui, kuriam ta byla teisinga.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Cit. op. 55.*

2.4.2. Kiti ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdai

Baigus ikiteisminį tyrimą paprastai yra surašomas kaltinamasis aktas, kuriuo įtariamam juridiniam asmeniui suteikiamas kaltinamo juridinio asmens statusas ir byla perduodama nagrinėti teismui bendrąja tvarka. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekso 22 straipsnis nustato ir kitus kaltinamojo statuso įgijimo ir ikiteisminio tyrimo pabaigimo pagrindus - prokuroro pareiškimą nubausti asmenį teismo baudžiamojo įsakymo tvarka.

Prokuroro teisė nuspręsti užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu ir tokio proceso tvarka detaliau reglamentuojama Baudžiamojo proceso kodekso XXXI skyriaus pirmajame skirsnyje. Čia yra numatytos ir būtinos sąlygos, kurioms esant yra galimas proceso užbaigimas baudžiamuoju įsakymu:

- 1) Inkrinuojama nusikalstama veika, už kurios padarymą gali būti skiriama bauda;
- 2) Kaltininkas atlygina ar pašalina padarytą žalą arba įsipareigoja tokią žalą atlyginti ar pašalinti;
- 3) Kaltinamasis neprieštarauja tokiam proceso užbaigimui.

Vadovaujantis šiomis taisyklėmis teismo baudžiamuoju įsakymu gali būti užbaigtas ir procesas dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų. Be to, sistemiškai analizuojant Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso kodeksų normas, pastebėtina, kad esant 2 ir 3 punkte nurodytoms sąlygoms, procesas dėl juridinių asmenų visuomet gali būti užbaigiamas baudžiamuoju įsakymu, neatsižvelgiant į Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnio, pagal kurį kvalifikuojama nusikalstama veika, sankcijoje numatytas bausmės, kadangi juridiniams skiriamos bausmės sankcijoje nėra nurodomos ir skiriamos vadovaujantis Baudžiamojo kodekso 43 straipsnyje reglamentuotu bausmių sąrašu, pagal kurį bauda juridiniam asmeniui gali būti paskirta už bet kurią nusikalstamą veiką.

Sprendimą ikiteisminį tyrimą užbaigti baudžiamuoju įsakymu puikiai iliustruoja byloje Nr. 06-1-00054-08⁵⁸ 2008 m. liepos 21 d. prokuroro surašytas pareiškimas dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu. Juo UAB „RL“ buvo kaltinama padarius nusikalstamas veikas, numatytas Baudžiamojo kodekso 20 str. 1, 2 d., 182 str. 1 d., 220 str. 1 d., 222 str. 1 d., 300 str. 1 d. UAB „RL“ savo kaltę dėl inkriminuojamų veikų pripažino ir 4208 Lt žalą Lietuvos Respublikos valstybei pilnai atlygino. Atsižvelgiant į tai, kad buvo surinkta buvo pakankamai duomenų pagrindžiančių kaltinimą ir į tai, kad už

⁵⁸ 2008 m. liepos 21 d. prokuroro surašytas pareiškimas dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu. Baudžiamoji byla Nr. 06-1-00054-08

inkriminuojamų veikų padarymą sankcijose yra numatytos baudos kaip alternatyvinės bausmės, bei kaltinamo juridinio asmens atstovui neprieštaraujant, prokuroras prašė teismo užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu, pripažinti UAB „RL“ kalta ir skirti 16 MGL (2000 Lt) dydžio baudą.

Atkreiptinas dėmesys, kad prokuroro sprendimą užbaigti procesą baudžiamuoju teismo įsakymu lėmė ir tai, kad Baudžiamojo kodekso 182 str. 1 d., 220 str. 1 d., 222 str. 1 d., 300 str. 1 d. numatytas veikas UAB „RL“ naudai padaręs šios įmonės direktorius prokuroro nutarimu buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą (detaliau apie juridinio ir fizinio asmenų kaip baudžiamosios atsakomybės subjektų ryšį baudžiamajame procese 3 darbo skyriuje).

2.5. Nuosprendžio priėmimas ir vykdymas

Konstitucinis nekaltumo prezumpcijos principas skelbia, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Todėl baudžiamosios bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu yra patikrinami ikiteisminio tyrimo metu surinkti ir teismo išreikalauti duomenys ir procesas paprastai yra užbaigiamas nuosprendžio priėmimu. Taigi priimant teisėtą ir pagrįstą pirmosios instancijos teismo nuosprendį, kuriuo kaltinamasis pripažįstamas kaltu (ir jam skiriama bausmė) ar nekaltu arba jis atleidžiamas nuo bausmės, yra įgyvendinama Baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnyje įtvirtinta baudžiamojo proceso paskirtis - ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.

Procese dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų nuosprendžio priėmimas ir vykdymas reglamentuojamas bendrųjų Baudžiamojo proceso taisyklių ir išimčių, nustatytų Baudžiamojo proceso 390 ir 391 straipsniuose. Šios išimtys daugiausia yra sąlygojamos keturių proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų ypatumų:

- Įtariamąjo ar kaltinamojo – juridinio asmens prigimties,
- Principo, kad juridinio ir fizinio asmens veikos turi būti tiriamos kartu (detaliau bus aptarta 3 skyriuje),
- Juridinio asmens atstovo instituto (žr. 2.2. skyrių) ir
- Ypatingų bausmių, taikomų juridiniams asmenims, rūšių.

2.5.1. Nuosprendžio priėmimas byloje, kurioje teisiami juridinis ir fizinis asmuo

Baudžiamojoje byloje, kurioje patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir teisiami juridinis asmuo ir fizinis asmuo, teismas priima vieną nuosprendį. Šiame nuosprendyje aprašydamas fizinio ir juridinio asmenų veikas, teismas vadovaujasi bendrosiomis normomis, tačiau tiek kiek liečia juridinį asmenį, yra taikomi specifiniai elementai.

Baudžiamojo proceso kodekso 303 straipsnyje yra išvardintos bendros nuosprendžių rūšys - tokie patys nuosprendžiai gali būti priimami ir juridinio asmens byloje:

1) **Apkaltinamasis.** Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad juridinio asmens atžvilgiu negali būti priimtas apkaltinamasis nuosprendis, kuriuo pagal Baudžiamojo kodekso 76 straipsnį ir Baudžiamojo proceso kodekso 303 straipsnio 3 dalį, t. y. dėl sunkios nepagydomos ligos, kaltininkas atleidžiamas nuo bausmės. Juridinis asmuo neturi savybės sirgti, o juridinio asmens atstovas procese nėra kaltinamasis ir jeigu jis susirgtų, būtų pakeistas nauju atstovu.

2) **Išteisinamasis.** Teismas juridinio asmens atžvilgiu priima išteisinamąjį nuosprendį, jeigu nagrinėjimo metu yra nustatoma, kad nebuvo padaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių arba nebuvo įrodyta, kad veikas padaręs fizinis asmuo ėjo vadovaujančias pareigas šiame juridiniame asmenyje ir turėjo teisę atstovauti juridiniam asmeniui arba priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba kontroliuoti juridinio asmens veiklą arba kad padarytos veikos nesuteikė ir negalėjo suteikti naudos kaltinamam juridiniam asmeniui ar prieštarauja jo interesams.

3) **Nuosprendis, kuriuo nutraukiama baudžiamoji byla.** Baudžiamojo proceso kodekso 303 straipsnio 4 dalyje reglamentuojama, kad teismas nuosprendžiu nutraukia baudžiamąją bylą, jeigu yra Baudžiamojo kodekso išvardintuose straipsniuose numatyti pagrindai:

- 36–40 straipsniuose (atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai asmuo ar nusikalstama veika prarado pavojingumą, dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko, kai yra lengvinančių aplinkybių, kai asmuo aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas, atsakomybės pagal laidavimą),

- 93 straipsnyje (nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės)

- 114 straipsnio 3 dalyje (nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas sąmoksle dalyvavęs asmuo, jeigu jis savo noru valstybės institucijai suteikė svarbią informaciją apie rengiamą valstybės perversmą),

- 227 straipsnio 4 dalyje (asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės už papirkimą, jeigu kyšio iš jo buvo reikalaujama, provokuojama jį duoti ir jis, pasiūlęs, pažadėjęs ar davęs kyšį, iki pranešimo apie įtarimą jam įteikimo apie tai pranešė teisėsaugos institucijai arba kyšį jis pasiūlė, pažadėjo ar davė su teisėsaugos institucijos žinia),

- 259 straipsnio 3 dalyje (asmuo, kuris savo noru kreipėsi į sveikatos priežiūros įstaigą dėl medicinos pagalbos ar kreipėsi į valstybės instituciją norėdamas atiduoti neteisėtai pasigamintas, įgytas, laikytas be tikslo platinti narkotines ar psichotropines medžiagas, atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės už vartotų ar atiduotų narkotinių ar psichotropinių medžiagų gaminimą, įgijimą ir laikymą.) ir

- 291 straipsnio 2 ir 3 dalyse (nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas užsienietis, kuris neteisėtai atvyko į Lietuvos Respubliką turėdamas tikslą pasinaudoti prieglobsčio teise ir užsienietis, kuris tai padarė turėdamas tikslą iš Lietuvos Respublikos teritorijos neteisėtai pereiti į trečiąją valstybę, jeigu jis nustatyta tvarka išsiunčiamas į valstybę, iš kurios teritorijos neteisėtai perėjo Lietuvos Respublikos valstybės sieną, arba į valstybę, kurios pilietis jis yra).

Akivaizdu, kad toli gražu ne visus šiuos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus (dėl jų priskirtinumo išimtinai fiziniam asmeniui) yra įmanoma pritaikyti juridiniam asmeniui. Todėl juridiniam asmeniui negalės būti nutraukta baudžiamoji byla atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą, taip pat remiantis nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindu, bei 114 straipsnio 3 dalyje, 259 straipsnio 3 dalyje ir 291 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatytais pagrindais, nes Baudžiamasis kodeksas nenumato juridinio asmens atsakomybės už šias nusikalstamas veikas.

Byloje dėl juridinio asmens padarytų nusikalstamų veikų nuosprendžio turinys ir forma nustatoma vadovaujantis bendrosiomis normomis, tačiau čia taip pat yra specifinių elementų, pvz. Baudžiamojo proceso kodekso 304 straipsnis reikalauja įžanginėje nuosprendžio dalyje nurodyti kaltinamojo (fizinio asmens) duomenis: kaltinamojo vardą, pavardę, gimimo datą ir t.t. Nuosprendžio, priimto dėl juridinio asmens nusikalstamos veikos, įžanginėje dalyje turės būti nurodytas kaltinamojo juridinio asmens tikslus pavadinimas, teisinė forma, kodas, registracijos data, vieta ir buveinės adresas, duomenys

apie teistumą bei kiti duomenys, turintys reikšmės bylai. Taip pat nurodomas juridinio asmens atstovas procese.

Surašant apkaltinamojo nuosprendžio aprašomąją dalį, atkreiptinas dėmesys, kad yra netaikoma Baudžiamojo proceso kodekso 305 straipsnio 2 dalis, kadangi, kaip jau buvo minėta, juridinis asmuo nėra atleidžiamas nuo bausmės dėl sunkios nepagydomos ligos. Taip pat to paties straipsnio 4 dalyje numatyti reikalavimai aprašomi atsižvelgiant į Baudžiamojo kodekso 67 straipsnio 5 normą, nustatančią, kad juridiniam asmeniui gali būti skiriama tik viena poveikio priemonė – turto konfiskavimas. Nors šioje vietoje yra neaiški įstatymų leidėjo valia taip siaurai apriboti juridiniams asmenims taikomas baudžiamojo poveikio priemonės, kadangi, autorės nuomone, juridiniam asmeniui galėtų būti taikomas ir turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas bei, pavyzdžiui, įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą.

Apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje atskirai išdėstomi teismo sprendimai dėl juridinio asmens ir dėl fizinio asmens. Rezoliucinės dalies vieta dėl juridinio asmens surašoma vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 307 straipsnyje nustatytais reikalavimais, tačiau atsižvelgiant į kai kuriuos ypatumus bylose dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų. Taigi apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nurodoma:

- 1) kaltinamo juridinio asmens tikslus pavadinimas;
- 2) sprendimas pripažinti kaltinamą juridinį asmenį kaltu;
- 3) baudžiamasis įstatymas, pagal kurį jis pripažįstamas kaltu;
- 4) sprendimai dėl bausmės ir procesinės prievartos priemonės (laikino juridinio asmens veiklos apribojimo) taikymo termino įskaitymas į juridinio asmens veiklos apribojimo bausmės terminą.

Baudžiamojo proceso kodekso 307 straipsnio 1 dalies 5 ir 6 punktai (kaltinamojo pripažinimas pavojingu recidyvistu ir sprendimas dėl kardamosios priemonės nuteistajam) netaikomi surašant nuosprendį juridiniam asmeniui.

2.5.2. Bausmių juridiniams asmenims skyrimas ir jų vykdymas

Taigi, juridinio ir fizinio asmens veikos paprastai yra tiriamos, nagrinėjamos teisme kartu bei yra priimamas vienas nuosprendis. Ypatingai svarbią reikšmę nuosprendyje traukiamų juridinio ir fizinio asmenų bylose turi baigiamoji – rezoliucinė nuosprendžio dalis. Šioje dalyje yra fiksuojami teismo sprendimai dėl bausmės, baudžiamojo poveikio

priemonių ar auklėjamojo poveikio priemonių, taip pat dėl suėmimo bei priverčiamųjų medicinos priemonių įskaitymo į bausmės laiką.

Fiziniam asmeniui skiriama bausmė parenkama iš nusikalstamos veikos sudėtį nustatančios Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnio sankcijos. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad juridiniams asmenims skiriamos bausmės straipsnių sankcijose nėra nurodomos, o teismas, skirdamas bausmę juridiniam asmeniui, privalo vadovautis šio kodekso 43 straipsnio 1 dalyje nustatytu bausmių sąrašu, pagal kurį juridiniam asmeniui už padarytą nusikalstamą veiką gali būti skiriamos šios bausmės:

- Bauda;
- Juridinio asmens veiklos apribojimas;
- Juridinio asmens likvidavimas.

Toks bausmių sąrašas buvo nustatytas įgyvendinant Europos Sąjungos ir Europos Tarybos rekomendacines nuostatas dėl juridinių asmenų atsakomybės ir efektyvių, proporcingų ir įtikinamų sankcijų (nebūtinai kriminalinių) jiems nustatymo⁵⁹. Šiais aktais reikalaujama, kad narės numatytų tokias sankcijas:

- baudas;
- atėmimą galimybės gauti viešąją naudą arba paramą;
- laikiną arba nuolatinį komercinės veiklos apribojimą;
- teisminės priežiūros paskyrimą;
- teisminį juridinio asmens likvidavimą;
- nuolatinį arba laikiną padalinių, kurie buvo įtraukti į nusikalstamą veiką, uždarymą.

Bausmę juridiniam asmeniui, teismas skirti vadovaudamasis bendraisiais bausmių skyrimo pagrindais nurodytais Baudžiamojo kodekso 54 straipsnyje, atsižvelgdamas į baudžiamojo proceso ir bausmės paskirtį ir tikslus apskritai bei teisėtumo, teisingumo, proporcingumo, bausmių individualizavimo principus. Juridiniam asmeniui galioja ir bendroji norma, jog už vieną nusikalstamą veiką gali būti skiriama tik viena bausmė, o padarius kelias nusikalstamas veikas, gali būti paskirta bauda ir viena iš kitų dviejų bausmių - juridinio asmens veiklos apribojimas arba juridinio asmens likvidavimas. Taip pat kartu su bausme turi būti skiriamas ir turto, kuris buvo nusikalstamos veikos įrankis, priemonė ar veikos rezultatas, konfiskavimas bendraisiais pagrindais.

⁵⁹ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(88)18 Concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: < <https://wcd.coe.int>>; Council of Europe Recommendation No. R(81) 12 on Economic Crimes. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: < <https://wcd.coe.int>>; Council of Europe Recommendation No. R(82) 15 on the Role of Criminal Law in Consumer Protection. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: < <https://wcd.coe.int>>.

Atkreiptinas dėmesys, kad Baudžiamojo kodekso nustatyta bausmių juridiniams asmenims sistema yra imperatyvi ir baigtinė ir paskirtos bausmės negali būti keičiamos švelnesnėmis ar griežtesnėmis. O atleisti nuo bausmės galima tik pagal Baudžiamojo kodekso 78 ir 79 straipsniuose reglamentuojamą amnestijos ir malonės tvarką.

Juridiniam asmeniui gali būti paskirta iki 50000 MGL dydžio bauda. Palyginimui, Prancūzijos Baudžiamasis kodeksas numato galimybę juridiniam asmeniui skirti penkis kartus didesnę baudą už numatytą straipsnio sankcijoje fiziniam asmeniui⁶⁰. Lietuvos Baudžiamojo kodekso komentaro autoriai baudą įvardina kaip ekonomišką ir efektyvią poveikio priemonę asmenims, padariusiems savanaudiškas ar turtinę žalą sukėlusias nusikalstamas veikas ir atsižvelgiant į tai, baudos bausmė turėtų būti plačiai taikoma teismų praktikoje⁶¹. Vilniaus apygardos prokuratūros 2008 m. veiklos ataskaitoje⁶² pateikti apibendrinti duomenys apie Vilniaus apygardos teisme ir teritoriniuose apylinkių teismuose išnagrinėtas baudžiamąsias bylas, kuriose nuteistiesiems buvo paskirta bausmė - bauda. Šiais duomenimis 2008 m. Vilniaus apygardos prokuratūros teritorijos teismuose 858 fiziniams ir 26 juridiniams asmenims buvo paskirta bausmė - bauda.

25 baudžiamosiose bylose, kuriose buvo nuteisti 26 juridiniai asmenys, viso buvo paskirta baudų viso už 3284 MGL (415555 Lt), didžiausia kurių – 400 MGL, o mažiausia – vos 15 MGL, atitinkamai vidutinė baudos 2008 m. paskirtos Vilniaus apygardos prokuratūros teritorijos teismuose bausmė yra apie 126 MGL (apie 16000 Lt). Pažymėtina, kad 10 juridinių asmenų, o tai sudaro apie 38, 5% bendro nuteistų baudomis juridinių asmenų skaičiaus, baudas susimokėjo savanoriškai, į Lietuvos Respublikos biudžetą įnešdami 1187 MGL pajamų. Aštuoniose bylose vykdomasis raštas dėl baudos išieškojimo buvo perduotas antstolių kontoroms išieškoti.

Juridinio asmens veiklos apribojimo bausmės turinį sudaro du alternatyvūs elementai: uždraudimas verstis tam tikra konkrečia veikla, kuria faktiškai užsiima juridinis asmuo, arba įpareigojimas uždaryti tam tikrą juridinio asmens filialą, atstovybę ar kitą juridinio asmens padalinį (išskyrus asmens vidinę veiklą užtikrinančius ar su ja susijusius padalinius). Juridinio asmens veikla gali būti apribota nuo vienerių iki penkerių metų. Juridinio asmens likvidavimas tai – juridinio asmens įpareigojimas per teismo nustatytą terminą nutraukti visą ūkinę, komercinę, finansinę ar profesinę veiklą ir uždaryti visus savo padalinius).

⁶⁰ Penal code of France. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.gouv.fr/>, articles 131-37, 131-38, 131-42, 131-42.

⁶¹ *Cit. op.* 16, p. 284.

⁶² *Cit. op.* 54.

Pavyzdžiui, Prancūzijos baudžiamasis kodeksas juridiniam asmeniui taip pat numato juridinio asmens likvidavimą, nusikaltimo padarymo įrankio arba priemonės konfiskavimą ir kelias analogiškas juridinio asmens veiklos apribojimui laikino pobūdžio (maksimalus terminas – taip pat 5 metai) bausmes⁶³:

- 1) Veiklos apribojimas, draudimas vykdyti vieną arba kelias profesines arba socialines veiklas;
- 2) Teisminės priežiūros paskyrimas;
- 3) Laikinas uždarymas vieno arba kelių padalinių;
- 4) Draudimas dalyvauti sandoriuose su valstybe;
- 5) Draudimas išleisti mokėjimo priemones (čekius, mokėjimo kortele ir pan.).

Atitinkamai Lietuvos Baudžiamojo kodekso 43 straipsnio 2 dalies nuostatai, Prancūzijoje nuteistam juridiniam asmeniui gali būti pritaikyta dar viena poveikio priemonė - teismo nuosprendžio paskelbimas žiniasklaidos priemonėse.

Tačiau juridinio likvidavimas yra labai griežta bausmė, galinti sukelti rimtų ekonominių ir socialinių padarinių ne tik pačiam juridiniam asmeniui, jo savininkams, bet ir „nekaltiems“ asmenims – darbuotojams, klientams, partneriams, kreditoriams. Todėl Baudžiamojo kodekso komentaro autoriai⁶⁴ rekomenduoja šią bausmę skirti tik išimtiniais atvejais. Darbo autorė pritaria nuomonei, kad juridinio asmens likvidavimo bausmė turėtų būti skiriama tik kraštutinėse situacijose, gerai išnagrinėjus visas aplinkybes. Daugiausia šia bausme turėtų būti baudžiami fiktyvūs juridiniai asmenys, kurie realiai jokios veiklos nevykdo ir buvo įsteigti tik nusikalstamoms veikoms vykdyti.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, ir į tai, kad juridinių asmenų nusikalstamos veikos dažniausiai yra padaromos mokesčių grobstymo bei kitų nusikaltimų ekonomikai ir finansų tvarkai srityse, efektyviausia ir teisingiausia bausmė tokias veikas padariusiems juridiniams asmenims yra materialinė sankcija – bauda. Kadangi šia bausme yra optimaliausiai įgyvendinamas proporcingumo principas, bausmės paskirtis (sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą) ir patenkinami tiek valstybės, tiek ir visuomenės interesai.

Nuosprendžio, kuriuo juridinio asmens veikla apribojama ar juridinis asmuo likviduojamas, vykdymas Baudžiamojo kodekso 391 straipsnyje nustatytu

⁶³ *Cit. op.* 62.

⁶⁴ *Cit. op.* 16, p. 301.

reglamentavimu perduodamas antstoliui. Juridinio asmens bausmės – baudos (jie bauda nebuvo sumokėta savanoriškai) vykdymas taip pat bendrąja tvarka perduodamas antstoliui, kurio veiklos teritorijoje yra juridinio asmens buveinė ar jo turto buvimo vieta⁶⁵.

Nors juridiniams asmenims paskirtų bausmių vykdymas jau ne baudžiamojo proceso kompetencija, o kitos – penitencinės teisės šakos dalykas, tačiau prokuroro pareiga yra kontroliuoti tinkamą bausmės įvykdymo procesą.

Kaip jau buvo minėta, juridiniams asmenims dažniausiai skiriama bausmės rūšis – bauda. Šios bausmės vykdymo problemas geriausiai atspindi Vilniaus apygardos prokuratūros 2008 m. veiklos ataskaita⁶⁶. Analizuojant baudų bausmių pateikimą vykdymui buvo pastebėti tokie pagirtini teigiami momentai procese:

- nebuvo atvejų kai nuosprendžiai iš viso nebuvo nukreipti vykdyti, nors savanoriško baudos sumokėjimo terminas jau pasibaigęs;
- teismuose beveik visi nuosprendžiai pateikiami vykdymui laiku, nepažeidžiant LR BPK 342 str. 1 d. numatyto termino., t.y. ne vėliau kaip per tris dienas nuo nuosprendžio įsiteisėjimo arba nuo bylos grąžinimo iš apeliacinės instancijos teismo (5 baudžiamosiose bylose teismo patvarkymai buvo išsiųsti vykdyti pavėluotai, t.y. suėjus savanoriško baudos sumokėjimo terminui).

Tačiau baudų bausmių vykdymo procese 2008 m. buvo nustatyta ir neigiamų praktinių aspektų:

- Nustatyta, kad atskirais atvejais antstoliai nevykdė Lietuvos Respublikos LR BPK 348 str. 1d. reikalavimų, t.y. nepranešė nuosprendį priėmusiam teismui apie nuosprendžio vykdymą (aiškinantis šios teisės normos nevykdymo priežastis su antstoliais, pastarieji argumentavo, kad jiems pateikiamas vykdymui ne nuosprendis, bet vykdomasis dokumentas - vykdomasis raštas, o įstatymas nenurodo, kad būtų pranešta teismui gavus vykdomąjį raštą);
- Baudų išieškojimą priverstinai vykdantys antstoliai nurodė ir į teisės normų prieštaravimus. Jų teigimu, LR BPK 348 str. 1 d. yra numatyta, kad nuosprendį vykdyti gavusi institucija, įstaiga ar įmonė ne vėliau kaip kitą dieną praneša apie tai nuosprendį vykdyti pateikusiam teismui, o LR CPK 651 str., reglamentuojančiame vykdomojo dokumento priėmimo vykdyti tvarką, antstoliams yra numatytas 3 dienų terminas patikrinti ar nėra kliūčių vykdomajam dokumentui priimti ir vykdymo veiksmams pradėti. Dėl to, vykdant LR BPK 348 str. 1d. reikalavimus, antstoliai

⁶⁵ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). (Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084), 16, 24 str.

⁶⁶ *Cit. op.* 54.

galėtų konstatuoti tik faktą, kad gavo patį dokumentą (ką jie ir taip patvirtina parašu, priimdami tiesiogiai teismo įteikiamus dokumentus ar registruotus laiškus), o ne tai, kad vykdomasis raštas pradėtas vykdyti.

Autorės nuomone, šios ataskaitos duomenys puikiai atspindi dabartinę baudų bausmės vykdymo proceso padėtį ir aiškiai nurodo spręstinus praktinius klausimus bei tobulintinas sritis, iš kurių pirmiausia paminėtina:

1) Efektyviam ir operatyviam baudos bausmės įvykdymui būtina:

- vadovautis Bausmių vykdymo kodekso 22 str. reglamentavimu, kad teismas privalo pasirašytinai įspėti nuteistąjį arba juridinio asmens valdymo organą ar jo įgaliotą asmenį, kad nustatytu laiku nesumokėta arba nepervesta bauda bus išieškota priverstinai (ne visose baudžiamosiose bylose tai buvo padaryta, pavyzdžiui, Širvintų r. apylinkės teisme nuosprendžiais baudos bausmė buvo paskirta 12 asmenų, o tokie įspėjimai buvo įteikti tik 3 asmenims);

- tinkamai parinkti ir taikyti baudų išieškojimą reglamentuojančius teisės aktus (kai kurie apylinkių teismai, išduodami vykdomuosius raštus dėl bausmės (baudos) priverstinio išieškojimo vadovaujasi ne LR BPK 342 str. 4p., BVK 24 str. 2d., reglamentuojančiais, kad nuosprendis dėl baudos išieškojimo pateikiamas antstoliams, bet Lietuvos Apeliacinio teismo pirmininko 2007-04-12 raštu Nr.(5.15)-03-215 ir Nacionalinės teismų administracijos 2007-03-16 raštu Nr.4R-443-(1.13). Todėl juos priverstiniam vykdymui pateikia apskričių mokesčių inspekcijoms, kurios po kelių mėnesių, neįvykdytus vykdomuosius raštus, grąžina juos išdavusiam teismui vadovaujantis Valstybinės mokesčių inspekcijos (VMI) 2007-06-14 raštu Nr. (23.4-37)-R-6178. Dėl šių aplinkybių teismai vykdomąsias bylas dėl priverstinio baudos išieškojimo antstolių kontoroms pateikia įpusėjus vykdymo senaties terminui.

2) Susiduriama ir su nevienoda teismų praktika bendrinant bausmes, t.y. kai teismas bendrina bausmę su kitu nuosprendžiu (kito teismo) paskirta bausme - bauda, ir nesant nustatytos tvarkos, kuris teismas turėtų išduoti vykdomąjį raštą priverstiniam baudos išieškojimui, dubliuojamas baudos ir vykdymo išlaidų išieškojimas.

3) Ypač didelių problemų prokurorui vykdančiam bausmių vykdymo kontrolės funkciją sukelia tai, Baudžiamojo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksai nenumato, kad apie savanoriškai sumokėtą ar išieškotą baudą, būtų pranešta prokurorui.

4) Neleistini yra ir pasitaikantys atvejai, kai antstoliai baudos išieškojimą vykdo formaliai, t.y. gauna keletą pažymų ir nesistengia nustatyti ar nuteistasis turi kokio nors kito turto.

3. Juridinio asmens ir fizinio asmens kaip baudžiamosios atsakomybės subjektų ryšys baudžiamajame procese

Juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas tik tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jeigu jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę atstovauti juridiniam asmeniui arba priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba kontroliuoti juridinio asmens veiklą, bei tuo atveju, jeigu jas juridinio asmens naudai padarė juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotas atstovas dėl minėto asmens nepakankamos priežiūros arba kontrolės. Ši materialioji Baudžiamojo kodekso norma įteisina teorijoje vadinamą „išvestinę“ juridinio asmens atsakomybę, kuri remiasi identifikacine ir *respondeat superior* doktrinomis⁶⁷. Tokia juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės forma įtakoja ir vieną iš proceso dėl juridinių asmenų padarytų veikų ypatumą – jungtinį procesą, būtent, kad juridinio asmens ir fizinio asmens nusikalstamos veikos turi būti tiriamos kartu bei atitinkamai - baudžiamojoje byloje, kurioje patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir teisiami juridinis asmuo ir fizinis asmuo, teismas priima vieną nuosprendį (Baudžiamojo proceso kodekso 387 str. 2 dalis ir 390 str. 1 dalis).

Tačiau toks juridinio ir fizinio asmenų baudžiamosios atsakomybės santykis ir atitinkamai procesas, kurio metu baudžiamoji atsakomybė taikoma juridiniam asmeniui, o kartu ir fiziniam, kelia daug diskusijų teoriniame lygmenyje ir kvestionuoja juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės galimumą apskritai. Neišvengiamai tokios diskusijos turi įtakos ir praktikoje vykstančiam baudžiamajam procesui. Taigi nors juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė Lietuvos įstatymuose įteisinta dar 2000 m., o taikyti pradėta nuo 2003 m., tik 2008 m. kilo banga abejonių dėl Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio, reglamentuojančio juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2008 m. spalio 31 – 2009 m. kovo 24 dienomis Konstituciniame teisme buvo gauta 12 kreipimūsi (1 Seimo narių grupės ir 11 iš įvairių Lietuvos teismų) su prašymais ištirti, ar minėtas Baudžiamojo kodekso straipsnis atitinka teisinės valstybės bei kitus konstitucinius principus. Ir panašu, kad artimiausiu metu tokių prašymų tik daugės.

Tuo tarpu baudžiamųjų bylų, kuriose teismai kreipėsi į Konstitucinį Teismą, nagrinėjimas teisme atidėtas, kol bus gautas Konstitucinio Teismo nutarimas. Tokių

⁶⁷ LIGEIKAITĖ I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. Jurisprudencija, 2003, T. 45(37), ŠULIJA G., ŠULIJA V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. Jurisprudencija, 2003, t. 41(33).

teismų sprendimų atidėti bylų nagrinėjimą skaičius nuolat auga. Taigi yra pagrįstas prokuratūrų išreikštas būgštavimas, kad „atsižvelgiant į tai, kad teismų prašymus Konstitucinis Teismas nagrinėja bendros eilės tvarka, tikėtina, kad toks nutarimas bus priimtas ne anksčiau kaip po kelių metų. Jei bylos nagrinėjimas atidedamas dėl įtariamo juridinio asmens, atidėjimas taikomas ir įtariamam fiziniam asmeniui. Taip kai kuriems kaltinamiesiems (fiziniams ir juridiniams asmenims) sudaromos prielaidos išvengti apkaltinamojo nuosprendžio dėl ilgo teisminio nagrinėjimo arba senaties“⁶⁸.

Autorės nuomone, kadangi juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės leistinumą klausimai ir diskusijos perėjo iš grynai teorinio lygmens ir palietė praktinę teisės saugos institucijų veiklą – baudžiamąjį procesą, tiksliau tariant – jį sustabdė, šiame darbe yra būtina aptarti pastaruoju metu kvestionuojamo traukiamų baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens ir fizinio asmens santykio konstitucingumo problemą. Juk nuo šio klausimo išsprendimo priklausys ir tolimesnis juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės instituto gyvavimas ir automatiškai proceso dėl šių asmenų likimas.

Šiuo metu aktyviai diskutuojamoje Vilniaus apygardos teismo nagrinėjamoje baudžiamojame byloje Nr. 1-38/2009, kurioje 4 fiziniai asmenys kaltinami įvairiomis nusikalstamomis veikomis, numatytomis Baudžiamojo kodekso 205 str. 1 d., 24 str. 4 d. ir 205 str. 1 d., 220 str. 1 d., 24 str. 4 d. ir 220 str., 24 str. 4 d. ir 222 str. 1 d., bei juridiniam asmeniui inkriminuojamos veikos, numatytos Baudžiamojo kodekso 205 str. 1 d., 220 str. 1 d., 222 str. 1 d., 2009 m. vasario mėn. 27 d. patenkinus kaltinamųjų prašymą, buvo priimta nutartis kreiptis į Lietuvos Konstitucinį Teismą su prašymu iširti Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3, 5 dalių ir 43 straipsnio 4 dalies atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir konstituciniam teisinės valstybės principui⁶⁹ (toliau - Prašymas Nr. 12/2009). Pažymėtina, kad prokuroras prašė kaltinamojo juridinio asmens atžvilgiu baudžiamąją bylą išskirti ir šioje dalyje ją atidėti, o kaltinamųjų fizinių asmenų atžvilgiu tęsti baudžiamosios bylos nagrinėjimą. Tačiau teismas nutarė atidėti visos bylos Nr.1-38/09 nagrinėjimą kol bus gautas Konstitucinio Teismo nutarimas.

Apibendrinus Prašymo Nr. 12/2009 turinį, galima konstatuoti, kad kreipimasis į Konstitucinį Teismą grindžiamas tuo, kad

⁶⁸ *Cit. op.* 55.

⁶⁹ Prašymas Nr. 12/2009 Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui dėl: 1) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 2, 4, 5, 6 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui; 2) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 1, 2 dalims, 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 2, 4 dalims, 46 straipsnio 1, 2, 3 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui; 3) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 4 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui. Gautas: 2009 m. kovo 2 d. Bylos nr.: 12/2009. Prašymą pateikė: Vilniaus apygardos teismas

1) Pagal Baudžiamojo kodekso 20 straipsnį juridinis asmuo yra traukiamas atsakomybėn be kaltės, t.y. už fizinio asmens kaltus veiksmus. O tai akivaizdžiai liudija, jog traukiant baudžiamojon atsakomybėn subjektai nėra lygūs prieš įstatymą;

2) Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 ir 3 dalyje reglamentuotos taisyklės, kurios leidžia juridinį asmenį bausti už kito asmens padarytas nusikalstamas veikas, įtvirtina dvigubo nubaudimo taisyklę ir tuo pačiu prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 5 daliai;

3) Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalis neatitinka Lietuvos Respublikos 31 straipsnio 6 dalies nuostatomis, kadangi baudžiamajame įstatyme įtvirtinta juridinio asmens atsakomybė bei kaltės yra ribojama juridinio asmens teisė į gynybą.

4) Baudžiamojo kodekso 20 str. 2, 3, 5 dalies nuostatos pažeidžia lygybės prieš įstatymą principą, kadangi priklausomai nuo ūkio subjekto statuso, kapitalo kilmės, valdomo turto nuosavybės formos, skirtingos yra šių ūkio subjektų baudžiamosios atsakomybės ribos, nors visi jie veikia toje pačioje ūkio ir verslo aplinkoje.

5) Įstatymo leidėjas nenurodo pagrindų ir sąlygų, kurioms esant turėtų būti skiriama bausmė juridiniam asmeniui, parenkant jos rūšį bei dydį. Todėl, Baudžiamojo kodekso 43 straipsnio 4 dalies nuostata, jog juridiniams asmenims skiriamos bausmės šio kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijoje nenurodomos, neatitinka principo, jog bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu.

Taip pat teismas pasisakė ir dėl sprendimo netenkinti prokuroro prašymo kreipiantis į Konstitucinį Teismą dėl Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio nuostatų atitikties Konstitucijai, baudžiamąją bylą išskirti ir atidėti kaltinamojo juridinio asmens atžvilgiu, o kitų kaltinamųjų - fizinių asmenų atžvilgiu bylą nagrinėti.

Žinoma vertinant patį kreipimąsi iš procesinės pusės, pasinaudojimas įstatymų suteikta galimybe yra sveikintinas ir patvirtina šio procesinio instituto – kreipimosi į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo neatitikties Konstitucijai – „gyvumą“ ir reikalingumą. Tačiau, autorės nuomone, nutarime kreiptis į Konstitucinį Teismą išdėstyti pagrindai kelia abejonių - nors jie yra gausiai motyvuoti įstatymų bazės bei Konstitucijos normų analize, tačiau išvelgiamas klaidingas norminių nuostatų aiškinimas, iškraipant jų esmę ir hiperbolizuotai stengiantis pritraukti jas prie nutarime išdėstytos pozicijos pagrindimo

Pavyzdžiui, Prašyme Nr. 12/2009 teigiama, kad „pagal Baudžiamojo kodekso 20 straipsnį **juridinis asmuo yra traukiamas atsakomybėn be kaltės**, t.y. už fizinio asmens kaltus veiksmus“. Teismas šį teiginį grindžia pamatiniais Konstitucijos ir Baudžiamojo kodekso individualumo, kaltės, lygybės prieš įstatymą ir pakartotinio nebaudžiamumo, personalinės atsakomybės už kaltai atliktus veiksmus principais. Teismas detalizuoja: „iš

LR baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 ir 3 dalies turinio matyti, jog juridinis asmuo atsako ne už savo veikas, o už fizinio asmens veiksmus; kad juridinis asmuo be kaltės, be savo kaltų veiksmų yra traukiamas atsakomybėn; kad juridiniam asmeniui yra perkeliama kito asmens, kito subjekto kaltų veiksmų atsakomybė už atsiradusias pasekmes. <...> Todėl kyla pagrįstos abejonės, kad Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 ir 3 dalies nuostatos, kuriose nurodyta, jog „juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas...“, „juridinis asmuo gali atsakyti už nusikalstamas veikas ir tuo atveju, jeigu jas juridinio asmens naudai padarė juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotas atstovas ...“, prieštarauja Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai subjektų lygybės prieš įstatymą nuostatai“.

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija: „asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucija nenustato pačios kaltės sąvokos ar, tuo labiau, baudžiamojon atsakomybėn trauktinų asmenų sąrašo. Tuo pačiu 31 Konstitucijos straipsnis nustatydamas pamatines baudžiamosios atsakomybės nuostatas neeliminuoja juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės, kadangi normose vartojamas „asmens“ terminas, savyje talpinantis tiek fizinį, tiek ir juridinį asmenį. Baudžiamasis kodeksas taip pat lakoniškas kaltės klausimu: „Asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio“ (BK 2 straipsnis), „Asmuo pripažįstamas kaltu padaręs nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, jeigu jis šią veiką padarė tyčia ar dėl neatsargumo“ (BK 14 straipsnis). Taigi kaltės sąvokos išaiškinimas buvo paliktas plėtoti baudžiamosios teisės teorijoje, kurioje kaltė dažniausiai yra apibrėžiama kaip asmens (psichinis) santykis su daroma pavojinga veika ir jos padariniais. Tokia kaltės koncepcija buvo formuluojama ne vieną amžių ir įsigalėjo dar tuomet, kai nebuvo jokių prielaidų juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei atsirasti, todėl natūralu, kad ji sukonstruota atsižvelgiant į vienintelį tuo metu žinomą baudžiamosios atsakomybės subjektą – fizinį asmenį. Tačiau keičiantis socialinei ekonominei aplinkai, visuomenei, išryškėja naujos sritys, kurioms akivaizdžiai reikalingas ir baudžiamosios teisės reguliavimas. Šia prasme teisė negali būti statiška – fundamentalių principų ribose atskirų sričių reglamentavimas turi prisitaikyti prie esamų socialinių ekonominių santykių. Kitu atveju teisė, kaip reguliuojančių normų visuma, praras aktualumą ir prasmę. Taigi apibendrinus galima pasakyti, kad kadangi nei Konstitucija, nei galiojantis Baudžiamasis kodeksas to nedraudžia, kaltės sąvoka turi būti aiškinama įtraukiant ir juridinio asmens „santykį“ su

nusikalsta veika. Be abejo, šiam santykiui taikomi kitokie kriterijai nei fizinio asmens atveju, kurie yra sąlygojami objektyvių juridinio asmens esmės ypatumų. Todėl, autorės nuomone, Prašyme Nr. 12/2009 yra neteisingai interpretuojamos Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio nuostatos, kurios ir nustato juridinio asmens kaltės elementus, t. y. ¹⁾veika padaroma juridinio asmens naudai ar interesais ir ²⁾einančiojo vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje. Kaip jau yra žinoma, juridinis asmuo įgyvendina savo teises ir pareigas per savo valdymo organus, kurie teorijoje skambiai vadinami juridinio asmens „kūnu ir protu“. Vadinasi šių asmenų veiksmai juridinio asmens vardu, t. y. jo naudai ir interesais, sukelia realias pasekmes tam juridiniam asmeniui ir yra laikomi juridinio asmens veiksmis. Neabejotinai šios nuostatos turi būti taikomos ir kalbant apie juridinio asmens naudai padarytas nusikalstamas veikas. Juk būdamas atsakingu asmeniu juridiniame asmenyje, fizinis asmuo tuo pačiu metu yra laisvas veikti ir savo vardu, pvz. imti vartojimo paskolą. Tačiau juridiniams asmenims yra suteiktos teisės dalyvauti kitokio pobūdžio ar lygmens teisiniuose santykiuose, pavyzdžiui, galimybė politinei partijai gauti valstybės biudžeto dotacijas ar politinės kampanijos dalies išlaidų kompensaciją. Taigi nesant juridinio asmens būtų neįmanomos ir nusikalstamos veikos jo naudai ir interesais. Todėl galima teigti, kad juridinis asmuo tam tikra prasme įgalina vadovaujantįjį fizinį asmenį atlikti tam tikras veikas. O baudžiant vien tik atsakingą fizinį asmenį, būtų neužkertamas kelias tolimesnėms juridinio asmens neteisėtoms veikoms per naujus vadovaujančius asmenis, nes juridinis asmuo, kuriam tos veikos realiai yra naudingos, toliau liktų nubaustas.

Atsižvelgiant į juridinio asmens esmę, yra preziumuojama, kad kiekvienas juridinis asmuo suvokia savo bendrąją pareigą veikti sąžiningai, nepažeidžiant galiojančių įstatymų, nevaržant kitų asmenų teisių ir laisvių, bei kontroliuoti savo darbuotojus, kad ir jie juridinio asmens interesuose elgtųsi atitinkamai. Todėl juridinio asmens santykis su nusikalstama veika, t. y. kaltė, turėtų būti aiškinama šios pareigos „sąmoningu“ ignoravimu, materializavusiu per vadovaujančiojo asmens nusikalstamą veiką. Kaip jau buvo minėta, kaltės sąvokos aiškinimas yra paliktas doktrinos mokslui, o Konstitucija ir Baudžiamojo kodekso normos neprieštarauja tokiam juridinio asmens kaltės apibrėžimui.

Toliau, pasisakydamas dėl *non bis in idem* principo pažeidimo, teismas teigia, kad šis principas reiškia, jog „asmuo negali būti nubaustas keletą kartų už tos pačios nusikalstamos veikos padarymą, **ar už tą pačią veiką būtų baudžiami keli asmenys, išskyrus Baudžiamojo kodekso 24, 25 ir 26 straipsniuose numatytus atvejus, t.y. bendrininkavimą**“. O baudžiamojon atsakomybėn už nusikalstamą veiką traukiant ir

fizinį ir juridinį asmenis, „už tą patį nusikaltimą traukiami baudžiamojon atsakomybėn bei teisiami du asmenys, neatsižvelgiant į fizinio asmens kaltės formą - tyčią. Šiuo atveju kaltės pagrindas - veikimas juridinio asmens naudai ir interesais. Tai leidžia daryti išvadą, kad už tą pačią veiką gali būti baudžiama du kartus - 1) fizinis asmuo, esant jo veiksmuose nusikaltimo sudėčiai, 2) juridinis asmuo, jeigu tam tikros kategorijos fizinių asmenų veiksmuose bus nusikaltimo sudėtis“.

Akivaizdu, kad čia teismas klaidingai aiškina fundamentalų konstitucinį principą „niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“. Šio principo esmė yra tai, kad tas pats asmuo, kurio atžvilgiu yra įsiteisėjęs teismo nuosprendis, negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tais pačiais pagrindais dėl tos pačios veikos. Principo turinys nėra siejamas su kelių asmenų atsakomybe už tą pačią nusikalstamą veiką. Tokią išvadą suponuoja aukščiau nagrinėta norma, jog baudžiamojon atsakomybėn turi būti patrauktas kiekvienas kaltas asmuo, bei baudžiamojo proceso paskirtis – teisingai nubausti veiką padariusį asmenį. Inicijuojant procesą dėl juridinio asmens nusikalstamos veikos, tuo pačiu metu baudžiamojon atsakomybėn yra traukiami ir juridinis ir fizinis asmenys, procese veikiantys kaip savarankiški atskiri subjektai. Kiekvieno iš jų atžvilgiu bus atskirai nustatoma kaltė bei kiti sudėties elementai. Be abejo, bendrininkavimo institutas nėra taikomas juridiniam asmeniui. Tačiau tai nereiškia, kad toje pačioje veikoje negali dalyvauti keli kalti asmenys: fizinis asmuo, suvokiantis, kad juridinio asmens naudai ar interesais atlieka tam tikrą nusikalstamą veiką, ir juridinis asmuo, kuris per savo organus, supranta veikos pavojingumą. Todėl yra neteisingas ir Kauno apygardos teismo analogiško kreipimosi⁷⁰ argumentas, jog „galiojanti baudžiamoji teisė, nesant nustatyto bendrininkavimo, nenumato kito teisinio pagrindo taikyti baudžiamąją atsakomybę asmeniui už kito asmens atliktą nusikalstamą veiką“ ir daroma išvada, jog toks reglamentavimas pažeidžia dvigubo nubaudimo už tapačią veiką draudimo principą. Kadangi, kaip jau buvo minėta, byloje kaltinami du atskiri subjektai, kurių kiekvieno atžvilgiu nustatinėjami nusikalstamos veikos sudėties požymiai.

Be to, teismas kvestionuoja Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalies atitikimą Konstitucijai, teigdamas, kad: „juridinio asmens teisė į gynybą turi būti adekvati kaip ir fizinio asmens, patraukto įtariamuoju ar kaltinamuoju. Tačiau Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas, akivaizdžiai apriboja juridinio asmens teises į gynybą nuo

⁷⁰ Prašymas Nr. 48/2008 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 3, 5 dalims. Gautas: 2008 m. gruodžio 29 d. Bylos nr.: 1/2009. Prašymą pateikė: Kauno apygardos teismas

pareikštų įtarimų ar kaltinimų, kadangi **juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės taikymo klausimas tiesiogiai priklauso nuo fizinio asmens, galimai padariusio nusikalstamą veiką, teisės į gynybą realizavimo**“⁷¹. Teisės į gynybą principo pažeidimo argumentą naudoja ir Apeliacinis teismas 2008 m. lapkričio 26 d. prašyme Konstituciniam Teismui⁷¹, kuriame iš esmės pritariama juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei („būdamas savarankišku baudžiamosios teisės subjektu juridinis asmuo turi tokias pat galimybes prisidėti prie nusikalstamų veikų kaip ir fizinis asmuo“), tačiau teigiama, kad „BK 20 straipsnio 2 dalies nuostatos suformuoja situaciją, kada vienintelis juridinio asmens gynybos nuo pareikštų įtarimų ar kaltinimų būdas yra fizinio asmens nekaltumo įrodinėjimas. Tačiau toks gynybos būdas gali būti neefektyvus ir nepakankamas bei nesuderinamas su asmenų lygiateisiškumo baudžiamajame procese principu“.

Autorės nuomone, vėlgi yra aiškiai neteisingai interpretuojamas dar vienas pamatinis baudžiamojo proceso principas – teisė į gynybą. Įtariamojo, kaltinamojo teisė į gynybą – teisių, kuriomis naudodamasis jis siekia paneigti jam pareikštą įtarimą (kaltinimą) arba sušvelninti savo atsakomybę, visuma. Ši teisė realizuojama ginantis pačiam ir/arba ginantis per gynėją⁷². Teisės į gynybą principas yra artimai susijęs su rungimosi principu, pagal kurį proceso subjektams turi būti suteikiamos vienodos galimybės teikti tyrimui reikšmingus duomenis, ginčyti (skųsti) procesinius sprendimus, reikšti nušalinimus, pasisakyti kitais klausimais. Taip pat – su nekaltumo prezumpcija, kuri yra pagrindinis kiekvieno įtariamo bei kaltinamo asmens gynybinis garantas. Vienas svarbiausių teisės į gynybą aspektų yra tai, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras bei teismas privalo išaiškinti įtariamam ir kaltinamam asmeniui jo procesines teises bei užtikrinti galimybes jomis naudotis. Vertinant šiais aspektais, akivaizdu, kad juridinis asmuo per paskirtą atstovą gali naudotis visomis šiomis teisėmis ir taip realizuoti teisę į gynybą.

Atkreiptinas dėmesys, kad teisė į gynybą yra procesinis principas, t. y. šis principas įpareigoja teisėsaugos institucijas tik supažindinti juridinio asmens atstovą su jo turimomis teisėmis bei netrukdyti jomis naudotis, bet nereglamentuoja gynybos strategijos ir turinio. Todėl yra neteisinga teismo išvada, kad „susidaro situacija, jog **vienintelis juridinio asmens gynybos būdas nuo jam pareikštų kaltinimų yra fizinio asmens nekaltumo įrodinėjimas**“⁷². Kadangi, kaip jau buvo minėta, juridinis asmuo yra savarankiškas baudžiamojo proceso subjektas, galinti būti pripažintas kaltu nusikalstamos veikos padarymu, jis gali gintis ir atsiribodamas nuo fizinio asmens ar net pritardamas jo

⁷¹ Prašymas Konstituciniam Teismui Nr. 42/2008 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsniui, 31 straipsnio 1, 3, 5 dalims. Gautas: 2008 m. lapkričio 26 d. Bylos nr.: 36/08. Prašymą pateikė: Lietuvos apeliacinis teismas

⁷² *Cit. op.* 27, p. 35.

kaltei, tačiau gintis nuo įtarimų (kaltinimų) savo atžvilgiu tuo, kad nusikalstama veika buvo padaryta ne juridinio asmens naudai ar veika yra priešinga jo interesams. Taip pat jei veika yra padaroma juridinio asmens darbuotojo ar įgalioto atstovo, juridiniam asmeniui visuomet išlieka galimybė apsiginti nuo kaltinimo (įtarimo), įrodžius, kad juridinio asmens vidaus kontrolės politika buvo pakankamai griežta ir apdairi bei vadovaujančių asmenų priežiūra buvo pakankama.

Ypač ginčytinas, autorės nuomone, yra teismo keliamas klausimas ar Baudžiamojo kodekso 20 str. 5 dalies nuostatos, toje dalyje, kad **valstybės ar savivaldybės institucija, įstaiga bei tarptautinė viešoji organizacija neatsako** pagal Baudžiamąjį kodeksą, neprieštaruoja teisinės valstybės principui, Konstitucijos 23 str. 1, 2 dalies, 46 str. 1, 2, 3 dalies, 29 str. 1 dalies nuostatoms. Teismas motyvuoja, kad „nepaisant to, jog privataus kapitalo subjektas užsiima ūkine veikla analogiška ūkio subjektui, kuris priklauso valstybei ar savivaldybei ir turi valstybės ar savivaldybės įstaigos statusą, šių ūkio subjektų vadovams ar darbuotojams padarius tokias pat nusikalstamas veikas, valstybės ar savivaldybės įstaiga, kaip juridinis asmuo, negali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn vien todėl, kad jų kapitalo priklausomybė yra skirtinga.<...> Todėl pagrįstai kyla abejonė ar Baudžiamojo kodekso 20 str. 2, 3, 5 dalies nuostatos atitinka Konstitucijos 29 str. 1 dalies, 46 str. 1, 2, 3 dalies nuostatas, teisinės valstybės principui ta apimtimi, kad valstybė, reguliuodama ūkio subjektų veiklą bei įstatymais įtvirtindama jų veiklos reglamentavimą ir atsakomybę, numato skirtingą jų baudžiamąją atsakomybę, atskirus ūkio subjektus visiškai atleisdama nuo baudžiamosios atsakomybės“.

Prašyme Nr. 12/2009 Vilniaus apygardos teismas akivaizdžiai neteisingai traktuojamas valstybės ar savivaldybės įstaigų statusas, akivaizdžiai painiojant jas su valstybės ar savivaldybių įmonėmis. Valstybės ir savivaldybių **institucijos ir įstaigos** įstatymuose apibrėžiamos kaip „atstovaujamosios, valstybės vadovo, vykdomosios, teisminės valdžios institucijos, teisėsaugos institucijos ir įstaigos, audita, kontrolę (priežiūrą) atliekančios institucijos ir įstaigos, kitos valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, kurios finansuojamos iš valstybės ar savivaldybių biudžetų bei valstybės pinigų fondų ir **kurioms įstatymai suteikia viešojo administravimo įgaliojimus**“⁷³. Tuo tarpu teismas kalba apie „valstybės ar savivaldybės kapitalo pagrindu įsteigtus ūkio subjektus“ veikiančius tam tikros „ūkinės veiklos sferoje“. Pabrėžtina, kad valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos yra steigiamos išimtinai valstybės kompetencijai priklausančiai funkcijai – viešajam administravimui – vykdyti. O ūkinei veiklai vykdyti yra iš valstybės ar

⁷³ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2130.

savivaldybės turto steigiamos arba įstatymų nustatyta tvarka valstybei (savivaldybei) perduodamos **įmonės**, kurios nuosavybės teise priklauso valstybei (savivaldybei) ir jai perduotą ir jos įgytą turtą valdo, naudoja bei juo disponuoja patikėjimo teise. Valstybės įmonės ir savivaldybės įmonės tikslas – teikti viešąsias paslaugas, **gaminti produkciją ir vykdyti kitą veiklą** siekiant tenkinti viešuosius interesus⁷⁴. Baudžiamojo kodekso 20 straipsnyje yra nustatoma, kad tik valstybė, savivaldybė, valstybės ir savivaldybės institucija ir įstaiga bei tarptautinė viešoji organizacija netrauktinos baudžiamojon atsakomybėn. Ir ši išimtis yra akivaizdžiai paremta valstybės (savivaldybės) tarptautinio ir vidinio suvereniteto principu, viešojo administravimo funkcijos įgyvendinimu bei valstybės tarnautojų asmeninės atsakomybės už savo sprendimus ir atsiskaitymo už juos visuomenei principu⁷⁵. Taigi baudžiamojon atsakomybėn galėtų būti traukiama valstybės (savivaldybės) įmonė, kuri yra įsteigta valstybės (savivaldybės) kapitalo pagrindu, bet ūkinėje veikloje dalyvauja lygiais pagrindais su kitais subjektais – juridiniais ir fizininiais asmenimis. O valstybė ar jos institucijos atsako specialių įstatymų nustatyta tvarka⁷⁶.

Tarptautine viešąja organizacija Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio prasme yra laikoma tarpvalstybinė ar tarpvyriausybė organizacija⁷⁷. Tokio pobūdžio dariniai (pvz., JTO, NATO) jau yra tarptautinės viešosios teisės subjektai ir šiame lygmenyje turi valstybių teises ir pareigas. Todėl atskirų valstybių baudžiamoji atsakomybė tarpvalstybinėms ar tarpvyriausybėms organizacijoms nėra taikoma. Tačiau nevyriausybines organizacijas, net ir būdamos tarptautinės, baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą gali būti traukiamos.

Ne mažiau diskutuotinas yra ir kitas Vilniaus apygardos teismo argumentas, kuriuo grindžiamas Prašymas Nr. 12/2009, - „įstatymų leidėjas visiškai nenustato kokiais pagrindais ir kokiomis taisyklėmis vadovaujantis turi būti skiriama bausmė juridiniam asmeniui“. Teismas motyvuoja šį kreipimosi į Konstitucinį Teismą pagrindą tuo, kad „Baudžiamojo kodekso 47 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad juridiniam asmeniui nustatoma iki 50 000 MGL dydžio bauda. Šiuo atveju baudos, kaip bausmės, dydžio nustatymo kriterijai baudžiamojo įstatymo nėra reglamentuoti. <...> Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, jog įstatymo leidėjas nenurodo pagrindų ir sąlygų, kurioms esant turėtų būti skiriama bausmė juridiniam asmeniui, parenkant jos rūšį bei dydį. Pagal Baudžiamojo kodekso VIII skyriaus, reglamentuojančio bausmės skyrimą, turinį matyti,

⁷⁴ Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 102-2049

⁷⁵ *Cit. op.* 75.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2228

⁷⁷ *Cit. op.* 27, p. 126.

kad šiame skyriuje numatyti bendrieji bausmės skyrimo pagrindai bei kitos taisyklės, kurių privalu laikytis parenkant bei skiriant bausmę yra išimtinai taikomos tik fiziniam asmeniui“.

Konstitucijos nuostata, į kurią apeliuoja Teismas, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kontekste realizuojama Baudžiamojo kodekso 2 straipsnio 5 dalyje: „Bausmės, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonės bei priverčiamosios medicinos priemonės skiriamos tik pagal įstatymą“; 42 straipsnio 7 dalyje: „Bausmių rūšis juridiniams asmenims ir bausmių skyrimo nepilnamečiams ypatumus nustato šio kodekso 43 ir 90 straipsniai“; 43 straipsnyje; 54 straipsnio 1 dalyje: „Teismas skiria bausmę pagal šio kodekso specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją **laikydamasis šio kodekso bendrosios dalies nuostatų**“. Taigi įstatymų leidėjas numato specialų bausmių, taikomų juridiniams asmenims, sąrašą, konkrečios bausmės skyrimo pagrindus nuroydamas ne kodekso specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankcijoje, o nukreipdamas į „bendrosios dalies nuostatas“ (BK 54 str. 1d.). Taigi sistemiškai aiškinant Baudžiamojo kodekso normas, juridinio asmens traukimo baudžiamajon atsakomybėn atveju, teismas nuosprendžiu skirdamas jam bausmę, nepriklausomai nuo konkrečios juridiniam asmeniui inkriminuojamos veikos, vadovaujasi 43 straipsnio 1 dalyje nustatyto bausmių sąrašu ir yra laisvas paskirti baudą ar juridinio asmens veiklos apribojimą ar juridinio asmens likvidavimą už bet kurią nusikalstamą veiką. Bausmės parinkimą, be abejo, riboja bendrieji bausmių skyrimo pagrindai (kiek jie yra taikytini juridinio asmens atžvilgiu) bei proporcingumo principas (detaliau apie bausmės juridiniam asmeniui skyrimą – darbo 2.5.2. dalyje).

Taigi negalima teigti, jog „Baudžiamojo kodekso 43 straipsnio 4 dalies nuostata, jog juridiniams asmenims skiriamos bausmės šio kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijoje nenurodomos, neatitinka Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje įtvirtinto principo, jog bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu bei Konstitucijos 29 str. 1 dalies nuostatoms, jog įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ir pareigūnams visi asmenys lygūs“.

Tačiau, autorės nuomone, teismas teisingai pastebėjo juridiniams asmenims skirtinų bausmių (baudos) reglamentavimo spragą. Baudžiamojo kodekso 47 straipsnio 3 dalyje įstatymų leidėjas detalizuoja baudų skyrimo fiziniams asmenims ribas priklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos rūšies ir laipsnio. Tačiau to paties straipsnio 4 dalyje kalbant apie baudas juridiniam asmeniui, nustatoma tik viršutinė baudos riba – 50000 MGL. Laikantis bausmės individualumo bei teisingumo principų bei siekiant išvengti

skirtingos teismų praktikos bylose dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų, vertėtų detalizuoti baudų dydžius ir juridiniams asmenims.

Autorės nuomone, vertėtų pasinaudoti vertinga kitų šalių patirtimi šioje srityje. Pavyzdžiui, Prancūzijos baudžiamieji įstatymai numato, kad „didžiausia bauda, taikoma juridiniams asmenims yra penkis kartus didesnė, nei straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankcijoje numatyta maksimali bauda fiziniam asmeniui“⁷⁸. Jei padaryta nusikalstama veika, kurios sudėtį nustatančio Baudžiamojo kodekso straipsnio sankcijoje nėra numatyta baudos bausmė, juridiniam asmeniui gali būti skiriama iki 1000000 eurų dydžio bauda⁷⁹.

Kaip jau buvo minėta, Vilniaus apygardos teismas byloje Nr. 1-38/2009 nagrinėjo 4 fizinių asmenų ir 1 juridinio asmens padarytas veikas, nutarus kreiptis į Konstitucinį Teisimą, byla buvo atidėta visų kaltinamų asmenų atžvilgiu. Teismas nepatenkino prokuroro prašymo bylas išskirti ir atidėti kaltinamojo juridinio asmens atžvilgiu, o kitų kaltinamųjų - fizinių asmenų atžvilgiu bylą nagrinėti. Toks teismo sprendimas buvo motyvuotas tuo, kad „Baudžiamojo proceso kodekso 254 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu atskiras nagrinėjimas kenkia nagrinėjimo teisme išsamumui, visos bylos nagrinėjimas atidedamas. <...> bylos nagrinėjimo metu tiriant aplinkybes, susijusias su fiziniams asmenims pareikštais kaltinimais, neatsiejamai turi būti nustatinėjamos ir aplinkybės, susijusios su juridiniam asmeniui pareikštais kaltinimais. Tokiu būdu, atribojus kaltinamojo juridinio asmens D.P. bei kaltinamųjų fizinių asmenų veiksmus, kurie, kaip nurodyta kaltinamajame akte, veikė juridinio asmens D.P. naudai ir interesais, esmingai pakenktų bylos nagrinėjimo teisme išsamumui“. Be to teismas savo sprendimą neišskirti bylų grindžia dar ir tuo, kad atskiriant fizinių ir juridinio asmenų bylas neva būtų pažeidžiama visų kaltinamų asmenų teisė į gynybą, bei klaidingai aiškinama 390 straipsnio 1 dalies norma, numatančia, kad baudžiamojoje byloje, kurioje patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir teisiami juridinis asmuo ir fizinis asmuo, teismas priima vieną nuosprendį.

Tačiau traukiamas baudžiamojon atsakomybėn juridinis asmuo ir įtariamas (kaltinamas) nusikalstamos veikos padarymu fizinis asmuo yra nepriklausomi proceso subjektai. Jų procesiniai interesai gali sutapti, bet gali būti ir priešingi, kaip jau buvo minėta anksčiau. Ir nors juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra išvestinė ir tam, kad jis būtų patrauktas atsakomybėn, yra būtina nustatyti nusikalstamą veiką padariusį

⁷⁸ *Cit. op.* 62, article 131-38.

⁷⁹ *Ibid.*.

fizinį asmenį, tačiau procesas dėl fizinio asmens padarytos nusikalstamos veikos nepriklauso ir negali priklausyti nuo to, ar traukiamas baudžiamojon atsakomybėn juridinis asmuo. Fizinio asmens baudžiamoji atsakomybė visuomet bus pagrįsta tik faktinės jo veikos atitikimu nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėčiai.

Nors teismas sprendimą bylų neiškirti grindė Baudžiamojo kodekso XXVIII skyriaus, kuriame yra reglamentuojama speciali bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso tvarka, tačiau, autorės nuomone, šioms byloms taikomos ir bendrosios baudžiamojo proceso nuostatos, pavyzdžiui, reglamentuojančios teismo galimybę nagrinėjama bylą išskirti į kelias. Taip pat buvo neteisingai aiškinama 390 straipsnio 1 dalies norma, kadangi joje įtvirtintas imperatyvas nurodo ne privalumą visuomet nagrinėti juridinio ir fizinio asmens veikas kartu, o būtinybę priimti vieną nuosprendį, jei šių asmenų bylos buvo nagrinėtos kartu

Remiantis tuo, kad vienas iš kertinių baudžiamojo proceso principų yra proceso greitumo principas. Baudžiamojo proceso kodekse šis principas įtvirtintas ir kaip ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro bei teismo pareiga per trumpiausią laiką atlikti tyrimą ir greitai bei išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas (BPB 1 str. 1d., 2 str.), ir kaip kaltinamojo teisė, kad jo bylą per kuo trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas (BPK 55 str. 5 d.). Taip pat atsižvelgiant į tai, kad į Konstitucinį Teismą kreipiamasi tik dėl Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio ir 43 straipsnio 4 dalies normų, liečiančių tik juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindus, atitikties Konstitucijai, autorės nuomone, teismas turėjo bylas išskirti remdamasis Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 4 dalimi ir 5 dalies 3 punktu. Tokia teismo nutartis ne tik nepažeistų Baudžiamojo kodekso normų, bet ir atitiktų kertinių baudžiamojo proceso principus.

Kituose kreipimuose į Konstitucinį Teismą yra nurodomi analogiški pagrindai, kuriais kvestionuojamas Baudžiamojo kodekso 20 ir 43 straipsnių atitikimas Konstitucijai (teisinės valstybės bei kitiems pamatiniams baudžiamosios atsakomybės principams). Tačiau pažymėtini kai kurie atskirus prašymus grindžiantys argumentai. Pavyzdžiui, Seimo narių grupės pateiktame prašyme Konstituciniam Teismui⁸⁰ juridinio asmens

⁸⁰ Prašymas Konstituciniam Teismui Nr. 37/2008 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 2, 4 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat dėl šio kodekso 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 1, 2 dalims, 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 2, 4 dalims, 46 straipsnio 1, 2, 3 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui. Gautas: 2008 m. spalio 31 d. Bylos nr.: 34/08. Prašymą pateikė: Seimo narių grupė.

baudžiamosios atsakomybės instituto neatitikimas Konstitucijai motyvuojamas papildomai tuo, kad „Baudžiamojo kodekso normų sistemoje nėra straipsnio „Juridinis asmuo kaip nusikalstamos veikos subjektas“, nėra straipsnių, kuriuose būtų nurodoma, jog juridinis asmuo yra nusikaltimo subjektas, nėra šios sąvokos išaiškinimo ar apibūdinimo. Turint omenyje visuotinai priimtas nuostatas, jog baudžiamosios atsakomybės turinys, sąlygos ir priežastys turi būti aiškiai suformuotos bei suprantamos ir negali būti aiškinamos plečiamai, bloginant subjekto padėtį, darant ją platesnę nei tai tiesiogiai reglamentuota įstatymu, darytina išvada, jog Baudžiamajame kodekse fiksuota juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė (Baudžiamojo kodekso 20 str.) prieštarauja Konstitucijos preambulėje įtvirtintam teisinės valstybės principui, Konstitucijos 31 str. 1, 2, 4 d., 29 str. 1 d. įtvirtintiems principams“ (analogišku pagrindu remiasi ir Kauno apygardos teismas baudžiamojoje byloje Nr. I-197-383/2008⁸¹). Autorė atkreipia dėmesį, kad Baudžiamajame kodekse nėra ir straipsnio „Fizinis asmuo kaip nusikalstamos veikos subjektas“ ar „Nusikalstamos veikos subjektai“. Taigi asmenys, galintys atsakyti pagal baudžiamąjį įstatymą, kodekse nėra išvardinami, nusikalstamos veikos subjekto požymiai randami net keliuose Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies straipsniuose, taip pat ir BK 20 straipsnyje.

Taip pat šių kreipimūsi autoriai pateikia abejotiną Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies straipsnių turinio aiškinimą (minimi 5 - 9, 21-27 bei kiti straipsniai) ir konstatuoja, kad ši analizė „akivaizdžiai liudija, jog juridinis asmuo Baudžiamojo kodekso normų sistemoje - atskirai ir visumoje nėra traktuojamas kaip baudžiamosios atsakomybės subjektas. Tuo pačiu juridinis asmuo nėra teisine prasme vienodoje padėtyje su fiziniu asmeniu kaip du baudžiamosios atsakomybės subjektai žiūrint jų atsakomybės prieš įstatymą lygybės aspektu“. Pavyzdžiui, yra cituojamas Baudžiamojo kodekso 13 straipsnis, pareiškėjų nuomone nurodantis, kad „nusikalstamos veikos subjektu gali būti tik asmuo (fizinis asmuo), kuris nusikaltimo padarymo metu yra įstatymo numatyto amžiaus ir pakaltinamas“. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad šiame straipsnyje nėra pateiktas baudžiamosios atsakomybės subjektų sąrašas, o tik vieno iš galimų subjektų požymiai. Be abejo, juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės koncepcija yra dar labai nauja Lietuvos baudžiamojoje justicijoje ir šis institutas buvo inkorporuotas į baudžiamuosius įstatymus ganėtinai vėlai. Todėl yra natūralu, kad kiekviena Baudžiamojo kodekso nėra tiesiogiai suderinta su šiuo institutu ir juridiniai asmenys jose nėra minimi. Tačiau bendras principas išlieka tas, kad juridiniai asmenys naudojami visomis fizinių

⁸¹ Prašymas Nr. 45/2008 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 3, 5 dalims. Gautas: 2008 m. gruodžio 10 d. Bylos nr.: 40/08. Prašymą pateikė: Kauno apygardos teismas.

asmenų teisėmis ir pareigomis, išskyrus tas, kurios reikalauja išimtinai fizinių asmenų požymių. Analogiška nuostata taikytina ir Baudžiamojo kodekso 13 straipsnio normai – į jos apibrėžiamų asmenų ratą nepapuola ne tik juridiniai asmenys, bet ir kiti specialieji nusikalstamų veikų subjektai (šauktiniai – nuo 18 metų, valstybės tarnautojai nuo 18 iki 65 m. ir kt.), šių subjektų amžiaus riba bei kiti specialieji požymiai natūraliai išplaukia aiškinant konkrečių Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsniuose numatytų nusikalstamų veikų sudėtis.

Taigi nagrinėtuose kreipimuose į Konstitucinį Teismą dėl Baudžiamojo kodekso normų, nustatančių juridinio asmens atsakomybę bei juridiniams asmenims taikomų bausmių sistemą, konstitucingumo išryškėja du požiūriai į juridinį asmenį kaip baudžiamojo proceso subjektą:

- 1) Juridinis asmuo pripažįstamas savarankišku baudžiamosios teisės subjektu, tačiau kyla prieštaravimai dėl jo išvestinės kaltės koncepcijos;
- 2) Neigiama juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės galimybė dėl problemų individualizuojant jo kaltę.

Tačiau abiem atvejais aiškiai išvelgiama kliūtis, šiandien užkertanti kelią sėkmingam juridinių asmenų patraukimui baudžiamajon atsakomybėn ir efektyviam bei operatyviam baudžiamajam procesui jų atžvilgiu. Tai - kaltės sąvokos pernelyg dogmatinis traktavimas ir juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės „pririšimas“ prie fizinio asmens. Todėl leidžiamose monografijose, vadovėliuose, kodeksų komentaruose kaltės samprata turi būti pateikiama neeliminuoiant iš jos apibrėžimo juridinių asmenų bei detalizuojant jų kaltės elementus. Tuo tarpu įstatyminė bazė taisytina praplečiant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sampratą ir atskiriant ją nuo fizinio asmens baudžiamosios atsakomybės. Čia vėlgi pravartu pasinaudoti Prancūzijoje įtvirtinto juridinio asmens savarankiškos atsakomybės modelio pavyzdžiu, pagal kurį juridiniai asmenys traukiami baudžiamajon atsakomybėn už nusikalstamas veikas padarytas jų naudai juridinio asmens organų ar atstovų, tačiau juridinis asmuo traukiamas atsakomybėn nepriklausomai nuo to, ar šie asmenys yra nustatyti ir nuteisti⁸².

Baudžiamojo proceso praktikai ypač svarbūs ir iškelti klausimai dėl bausmių juridiniams asmenims už konkrečias nusikalstamas veikas ribų bei proceso, kuomet kartu nagrinėjamos juridinio ir fizinio asmenų veikos, sujungimo ir išskyrimo.

⁸² *Cit. op.* 62, article 121-2.

IŠVADOS

Išnagrinėjus bylą dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso ypatumus, darytinos tokios išvados:

1. Bylą dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesas – tai nusikalstamų veikų, kurių padarymu yra įtariamas ar kaltinamas specifinis subjektas – juridinis asmuo, tyrimas ir tokių baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme, vykstantis įstatymo nustatyta tvarka. Tai specifinių bruožų turintis baudžiamojo proceso institutas, kurio išskirtinė ypatybė yra specifinis subjektas, t.y. juridinis asmuo.
2. Bylą dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso paskirtis iš esmės sutampa su bendraisiais baudžiamojo proceso tikslais. Tam tikrus skirtumus nuo baudžiamojo proceso fizinių asmenų atžvilgiu lemia tik juridinio asmens prigimtis.
3. Pranešimo apie įtarimą įteikimo (išsiuntimo) momentas laikytinas juridinio asmens kaip įtariamo nusikalstamos veikos subjekto atsiradimo procese momentu. Atsižvelgiant į tai, kad Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos, reglamentuojančios įtariamojo statusą yra orientuotos tik į fizinį asmenį, BPK 21 straipsnį vertėtų papildyti penktąja dalimi, formuluojant ją taip: „juridinis asmuo laikomas įtariamuoju nuo įtarimo įteikimo (išsiuntimo) momento“.
4. Atstovo paskyrimas – būtina juridinio asmens dalyvavimo baudžiamajame procese sąlyga. Todėl, siekiant išvengti situacijų, kuomet juridinis asmuo baudžiamajame procese neturi atstovo, Baudžiamojo proceso kodekso 388 straipsnis turi būti papildytas nauja dalimi, nustatančia, jog „nesant galimybės juridinio asmens atstovu skirti vadovo ar darbuotojo ir neturint pakankamai lėšų advokato atstovavimui atsilyginti, juridiniam asmeniui atstovauti gali būti skiriamas advokatas įstatymo, reglamentuojančio valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, nustatyta tvarka“. Atitinkamai turėtų būti koreguojamas ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas
5. Kaltinamasis aktas juridinio asmens atžvilgiu surašomas atsižvelgiant į juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės priklausomumą nuo fizinio asmens nusikalstamos veikos, t. y. vienas kaltinamasis aktas surašomas dėl abiejų – ir fizinio, ir juridinio – asmenų veikų, atskirai aprašant juridinį asmenį individualizuojančius duomenis: pavadinimą, teisinę formą, kodą, registracijos datą, vietą ir adresą, duomenis apie teistumą, bei nusikalstamos veikos aplinkybes.

6. Formuluoiant kaltinimą juridiniam asmeniui būtina tiksliai įvardinti tą juridinio asmens naudą ar jo interesus, kuriuos siekė patenkinti fizinis asmuo darydamas nusikalstamą veiką.

7. Procesas dėl juridinių asmenų gali būti užbaigiamas baudžiamuoju įsakymu, neatsižvelgiant į Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnio, pagal kurį kvalifikuojama nusikalstama veika, sankcijoje numatytas bausmės, nes juridiniams asmenims skiriamos bausmės sankcijoje nėra nurodomos ir skiriamos vadovaujantis Baudžiamojo kodekso 43 straipsnyje reglamentuotu bausmių sąrašu, pagal kurį bauda juridiniam asmeniui gali būti paskirta už bet kurią nusikalstamą veiką.

8. Procese dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų nuosprendžio priėmimą ir vykdymą reglamentuojančios Baudžiamojo proceso taisyklių išimties daugiausia yra sąlygojamos keturių proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų ypatumų:

- įtariamojo ar kaltinamojo – juridinio asmens prigimties,
- juridinio ir fizinio asmens veikų jungtinio proceso principo,
- juridinio asmens atstovo instituto ir
- ypatingų bausmių, taikomų juridiniams asmenims, rūšių.

9. Diskutuotina yra įstatymų leidėjo valia apriboti juridiniams asmenims taikomas baudžiamojo poveikio priemones, kadangi juridiniam asmeniui be turto konfiskavimo galėtų būti taikomas ir turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas bei įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą.

10. Atsižvelgiant į tai, kad juridinių asmenų nusikalstamos veikos dažniausiai yra padaromos nusikaltimų ekonomikai ir finansų tvarkai srityse, efektyviausia ir teisingiausia bausmė tokias veikas padariusiems juridiniams asmenims yra bauda. Kadangi šia bausme yra optimaliausiai įgyvendinamas proporcingumo principas, bausmės paskirtis (sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą) ir patenkinami tiek valstybės, tiek ir visuomenės interesai.

11. Pastaruoju metu pradėtas kvestionuoti Baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintos „išvestinės“ juridinio asmens atsakomybės konstitucingumas. Tai turėjo įtakos ir praktikoje vykstančiam baudžiamajam procesui, kadangi buvo sustabdyta eilė baudžiamųjų bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų. Todėl pirmiausia turėtų būti sprendžiamos kliūtys, užkertančios kelią sėkmingam juridinių asmenų

patraukimui baudžiamojon atsakomybèn ir efektyviam bei operatyviam baudžiamajam procesui jų atžvilgiu:

- Specialiojoje teisės teorijos literatūroje pateikiama kaltės samprata turi būti koreguojama, įtraukiant į jos apibrėžimą juridinius asmenis bei detalizuojant jų kaltės elementus;
- Įstatyminė bazė taisytina praplečiant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sampratą ir atskiriant ją nuo fizinio asmens baudžiamosios atsakomybės. T. y. įtvirtinant savarankišką juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę, nepriklausančią nuo to, ar fizinis asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką, identifikuojamas ar ne;
- Turi būti nustatytos bausmių juridiniams asmenims už konkrečias nusikalstamas veikas ribos;
- Ikiteisminio tyrimo metu ir nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme turi būti naudojamosi bylų išskyrimo institutu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). (Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084).
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).
5. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 64 – 1914);
6. Lietuvos Respublikos ūkinių bendrijų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2003, Nr. 112-4990);
7. Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2003, Nr. 112-4991);
8. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 30-827);
9. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2130);
10. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas (Valstybės žinios, 1994, Nr. 102-2049);
11. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2228);
12. Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-188 (Valstybės žinios, 2004, Nr. 173-6429);
13. Rekomendacijos dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 (Valstybės žinios, 2003, Nr. 39). Pakeista 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymu Nr. I-179 (Valstybės žinios, 2007, Nr. 134);
14. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(88)18 Concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int>;

15. Council of Europe Recommendation No. R(81) 12 on Economic Crimes. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int>;
16. Council of Europe Recommendation No. R(82) 15 on the Role of Criminal Law in Consumer Protection. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int>;
17. Penal code of France. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.gouv.fr/>;
18. Code of Criminal Procedure of France. [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.gouv.fr/>.

Praktinė medžiaga ir travaux préparatoires:

1. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą“. Byla Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05;
2. Baudžiamosios bylos Nr. 06-1-00016-04 medžiaga;
3. Baudžiamosios bylos Nr. 06-1-00040-04 medžiaga;
4. 2008 m. liepos 21 d. prokuroro surašytas pareiškimas dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu. Baudžiamoji byla Nr. 06-1-00054-08;
5. Prašymas Konstituciniam Teismui Nr. 37/2008 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 2, 4 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat dėl šio kodekso 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 1, 2 dalims, 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 2, 4 dalims, 46 straipsnio 1, 2, 3 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui. Gautas: 2008 m. spalio 31 d. Bylos nr.: 34/08. Prašymą pateikė: Seimo narių grupė;
6. Prašymas Konstituciniam Teismui Nr. 42/2008 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsniui, 31 straipsnio 1, 3, 5 dalims. Gautas: 2008 m. lapkričio 26 d. Bylos nr.: 36/08. Prašymą pateikė: Lietuvos apeliacinis teismas;
7. Prašymas Nr. 48/2008 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 3, 5 dalims. Gautas: 2008 m. gruodžio 29 d. Bylos nr.: 1/2009. Prašymą pateikė: Kauno apygardos teismas;

8. Prašymas Nr. 45/2008 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 3, 5 dalims. Gautas: 2008 m. gruodžio 10 d. Bylos nr.: 40/08. Prašymą pateikė: Kauno apygardos teismas;
9. Prašymas Nr. 12/2009 Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui dėl: 1) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 2, 4, 5, 6 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui; 2) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 1, 2 dalims, 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 1, 2, 4 dalims, 46 straipsnio 1, 2, 3 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui; 3) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 4 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui. Gautas: 2009 m. kovo 2 d. Bylos nr.: 12/2009. Prašymą pateikė: Vilniaus apygardos teismas;
10. Vilniaus apygardos prokuratūros 2008 metų veiklos ataskaita (2009 m. sausio 23 d. Nr. 1.12-11, Vilnius);
11. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2008 metais ataskaita. Projektas apsvařtomas ir jam pritarta 2009 m. vasario 27 d. Prokuratūros kolegijos išplėstiniame posėdyje. [žiūrėta 2009-03-16]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Planavimodokumentaiataskaitos/tabid/171/Default.aspx>;
12. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2007 metais ataskaita. Projektas apsvařtomas ir jam pritarta 2008 m. vasario 22 d. Prokuratūros kolegijos išplėstiniame posėdyje. [žiūrėta 2009-03-16]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Planavimodokumentaiataskaitos/tabid/171/Default.aspx>;
13. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2006 metais ataskaita. Projektas apsvařtomas ir jam pritarta 2007 m. vasario 23 d. Prokuratūros kolegijos išplėstiniame posėdyje. [žiūrėta 2009-03-16]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Planavimodokumentaiataskaitos/tabid/171/Default.aspx>.

Specialioji literatūra:

1. ABRAMAVIČIUS, A., BARANSKAITĖ, A et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1 - 98 straipsniai). Vilnius, 2004;
2. DRAKŠAS, R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius, 2008;
3. DRAKŠAS, R. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problematika. Teisė, 2004, Nr.53;
4. GODA G., KAZLAUSKAS M., KUČONIS P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005;
5. GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003. T. I, I – IV dalys;
6. GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003. T. II, V – XI dalys;
7. KHANNA V.S. Corporate criminal liability: what purpose does it serve? Harvard Law Review, Vol. 109, Nr. 7, p. 1477, 1996 [žiūrėta 2009-02-19] . Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=803867;
8. LIGEIKAITĖ I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. Jurisprudencija, 2003, T. 45(37);
9. MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas. Įtariamąjo samprata. Vilnius, 2008;
10. POLINSKY M., SHAVEL S. The economic theory of public enforcement law. Journal of economic literature, 2000, Vol. XXXVIII;
11. SINGH D.V. Corporate criminal liability. A Jurisprudential and Comparative Approach [žiūrėta 2009-02-14]. Prieiga per internetą: http://www.legalserviceindia.com/articles/cor_dr.htm;
12. SINKEVIČIUS, E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos. Teisė, 2003, Nr. 48;
13. SOLOVEIČIKAS, D. Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. Teisė, 2005, Nr. 56;
14. SOLOVEIČIKAS, D. Criminal responsibility of corporate bodies: another area to pass the threshold of ultima ratio? Teisė, 2004, Nr.50;
15. SOLOVEIČIKAS, D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Lyginamieji aspektai. Vilnius, 2006;
16. ŠULIJA G., ŠULIJA V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. Jurisprudencija, 2003, t. 41(33);

17. WELLS, C. Millenium bug and corporate criminal liability. Journal of Information, Law & Technology. 1999, Nr. 2 [žiūrėta 2009-02-22 d.]. Prieiga per internetą: http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1999_2/wells;
18. НИКИФОРОВ, А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. Москва, 2002;
19. МИХЕЕВ, Р.И., КОРЧАГИН, А.Г., ШЕВЧЕНКО, А.С. Уголовная ответственность юридических лиц: за и против. Владивосток, 1999.

SANTRAUKA

PROCESO DĖL JURIDINIŲ ASMENŲ PADARYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ YPATUMAI

2000 metais priėmus naujuosius Lietuvos Respublikos baudžiamąjį ir Baudžiamojo proceso kodeksą, juose buvo įtvirtintas juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutas. Materialiniai juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės klausimai ir tokios atsakomybės teisinio pagrįstumo problemos jau yra nagrinėtos keletose monografijose bei mokslinių straipsnių. Tuo tarpu procesiniai šio klausimo aspektai lieka tik fragmentiškai paminėti baudžiamojo proceso vadovėliuose, ne itin išsamios ir Generalinio prokuroro rekomendacijos Dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo. Pastaruosius dvejus metus sparčiai augantis traukiamų baudžiamajon atsakomybėn juridinių asmenų skaičius bei lakoniškas baudžiamųjų įstatymų reglamentavimas paskatino iš arčiau pažvelgti į proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų eigą, jo ypatumus bei iškelti galimus sunkumus ir problemas, kylančias praktinėje veikloje tiriant šios kategorijos bylas, nagrinėjant jas teisme, priimant nuosprendį bei jį vykdančiam. Nors bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesui taikomos Baudžiamojo proceso bendrosios taisyklės, tačiau specifinis atsakomybės subjektas sąlygoja ir tam tikrų specialiųjų išimčių procese taikymą. Šias išimtis ir specialiąsias taisykles reglamentuoja BPK XXVIII skyriaus normos. Darbe bus nagrinėjama šiose normose reglamentuota proceso tvarka, jo ypatumai lyginant su procesu dėl fizinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų, šių ypatumų reikšmė.

SUMMARY

PECULIARITIES OF THE PROCEEDINGS REGARDING CRIMINAL DEEDS COMMITTED BY LEGAL PERSONS

In 2000, the Republic of Lithuania adopted the new Criminal and Criminal Procedure Codes, which have established a criminal liability of legal persons. Various problems of corporate criminal liability are already considered in a number of monographs and scientific articles. However the procedural aspects of this issue remain only fragmentary mentioned in some textbooks of criminal proceedings and a few legal acts.

A rapidly growing criminal prosecution of legal persons in the past two years and the laconic regulation of this issue led to the closer look at the criminal procedure course against legal persons, it's characteristics. As a consequence, the potential difficulties and problems arising in practice of investigating this category of cases, examining them in court, the conviction and execution, were raised.

For the criminal prosecution of legal persons proceedings are applied general rules of criminal proceedings, but the specific responsibility of the entity causes certain specific procedural exceptions. The paper will examine these special regulations, comparing them with the characteristics of the criminal process against natural persons.